

De regionale economie 2009

Verklaring van tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
**	= nader voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2008–2009	= 2008 tot en met 2009
2008/2009	= het gemiddelde over de jaren 2008 tot en met 2009
2008/'09	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2008 en eindigend in 2009
2006/'07–2008/'09	= oogstjaar, boekjaar enz., 2006/'07 tot en met 2008/'09

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312
2492 JP Den Haag

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek – Grafimedia

Omslag

TelDesign, Rotterdam

Inlichtingen

Tel. (088) 570 70 70
Fax (070) 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax (045) 570 62 68

Internet

www.cbs.nl

ISBN: 978-90-357-1670-4

ISSN: 1877-2773

Prijs: € 13,40 (exclusief verzendkosten)

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2010.
Verveelvoudiging is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Krimpene economie in alle provincies	5
3. Aandelen provincies in bbp en krimp	8
4. Bbp per inwoner	10
5. Werkgelegenheid	12
6. Investerings in vaste activa	14
7. Huishoudensrekeningen	17
8. De Randstad en de vier grote steden	20
Begrippenlijst	25
Bedrijfsindelingen en regionale indelingen	27
Technische toelichting	29
Tabellen	31
Meer informatie op www.cbs.nl	34

1. Inleiding

De Nederlandse economie kromp in 2009 met 3,9 procent. In 2008 lag de groei nog op 1,9 procent. Alle provincies hadden te maken met een krimp, welke uiteenliep van ruim 5 procent in Noord-Brabant tot nog geen 3 procent in Zeeland. Naast Noord-Brabant hadden ook Overijssel en Limburg het moeilijk. Op COROP-niveau varieerde de krimp van ruim 8 procent krimp in IJmond tot nog geen 2 procent in Leiden en Den Haag. Deze verschillen werden vooral veroorzaakt door verschillen in productiestructuur. Sectoren met de meeste krimp waren de transportmiddelen- en de basismetalaalindustrie. Deze krompen met respectievelijk 31 procent en 24 procent. Dit werkte vooral door in de regio's IJmond en Zuidoost-Noord-Brabant. Ook de bouw deed het, met uitzondering van de GWW, niet al te best. Dit werkte nadelig voor onder andere Twente. Groeiende sectoren in 2009 waren de overheid, de zorg, de aardolie-industrie en de GWW. Hier profiteerden Den Haag, Rotterdam, de Drechtsteden en overig Zeeland van.

Al deze veranderingen hadden gevolgen voor de bijdragen van de provincies aan de economische krimp in 2009. Het aandeel van Noord-Brabant verdubbelde ten opzichte van 2008, terwijl Utrecht en vooral Noord-Holland relatief juist minder gingen bijdragen.

De regionale rekeningen leveren regionale cijfers over de economische groei, het bruto binnenlands product (bbp), het bbp per hoofd van de bevolking, de werkgelegenheid, de verdeling van de toegevoegde waarde over de bedrijfstakken en de bijdrage van iedere bedrijfstak aan het bbp. Daarnaast bieden de regionale rekeningen gegevens over de investeringen in vaste activa per regio en de regionale inkomensvorming en -verdeling. De regionale gegevens zijn uitsluitend beschikbaar op jaarbasis en sluiten aan op de jaarcijfers van de nationale rekeningen. De gegevens over 2009 hebben, evenals die over 2008, een voorlopig karakter. Cijfers over het verslagjaar 2007 en voorgaande jaren zijn definitief.

Bij het samenstellen van deze publicatie zijn nog maar een beperkt aantal cijfers over het verslagjaar 2009 uit de regionale rekeningen beschikbaar. De publicatie richt zich daarom vooral op het nader voorlopig jaar 2008. De gegevens over de investeringen in vaste activa en de huishoudensrekeningen zijn nog niet definitief en lopen niet verder dan 2007. De nieuwste cijfers over verslagjaar 2007 definitief en 2008 nader voorlopig komen net te laat om nog mee te nemen in deze publicatie. Zodra nu nog ontbrekende gegevens beschikbaar komen, worden deze, net zoals alle overige gegevens van de regionale rekeningen, opgenomen in de CBS database StatLine, onder thema Macro-economie → Nationale rekeningen regionaal. Deze is toegankelijk via de CBS website www.cbs.nl.

Een belangrijke verandering ten opzichte van *De regionale economie 2008* is de afbakening van de Randstad. In deze publicatie is de Randstad gedefinieerd als de provincies Utrecht, Flevoland, Noord-Holland en Zuid-Holland samen. Dit jaar zijn voor het eerst provinciale gegevens over de huishoudensrekeningen opgenomen. Door de afbakening van de Randstad ten opzichte van de vorige publicatie te wijzigen, wordt in de huidige publicatie overall dezelfde definitie gehanteerd.

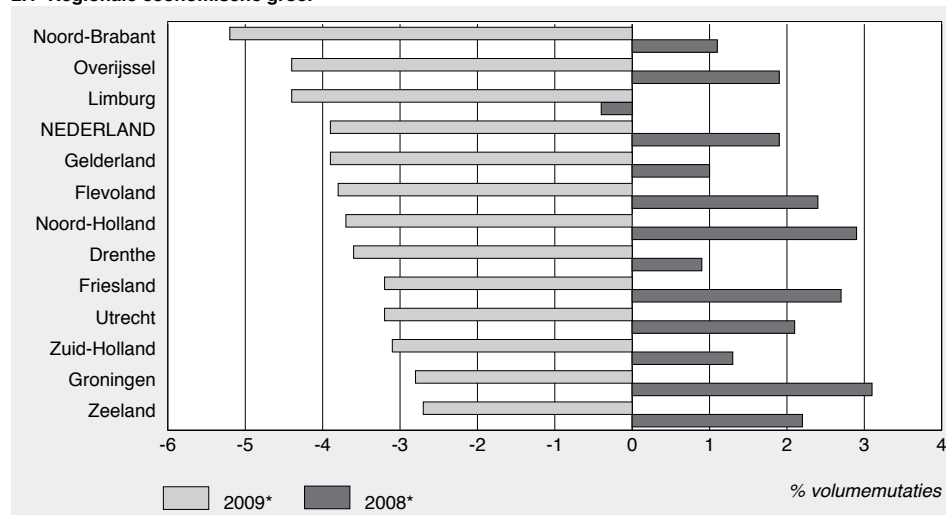
2. Krimpene economie in alle provincies

Als gevolg van de diepe recessie is de economische groei in 2009 in alle provincies omgeslagen in een krimp. De economische teruggang was het grootst in Noord-Brabant. Ook in Limburg en Overijssel was de krimp groter dan het landelijk groeicijfer van 3,9 procent. De oorzaak van de meer dan gemiddelde krimp ligt in de productiestructuur van deze provincies.

Noord-Brabant, Limburg en Overijssel zijn provincies waarin de industrie sterk vertegenwoordigd is, sterker dan in Nederland als geheel. In 2008 begon de neergang in de industrie en deze zette zich vervolgens door in 2009. Als gevolg hiervan was de economische krimp in deze drie provincies groter dan het landelijk gemiddelde. Groningen, Zeeland en Zuid-Holland hadden het minste last van de economische recessie, maar ook hier kromp de economie rond de 3 procent.

Zuid-Holland bevindt zich qua economische ontwikkeling doorgaans rond het Nederlands gemiddelde. In 2009 was dit niet het geval, de economie van Zuid-Holland deed het beter dan gemiddeld. Dit hing onder meer samen met de grote omvang van de overheid in Den Haag en de aanwezigheid van een omvangrijke aardolie-industrie in Rotterdam.

2.1 Regionale economische groei¹⁾

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ De cijfers voor Groningen, Friesland en Drenthe zijn exclusief delfstoffenwinning.

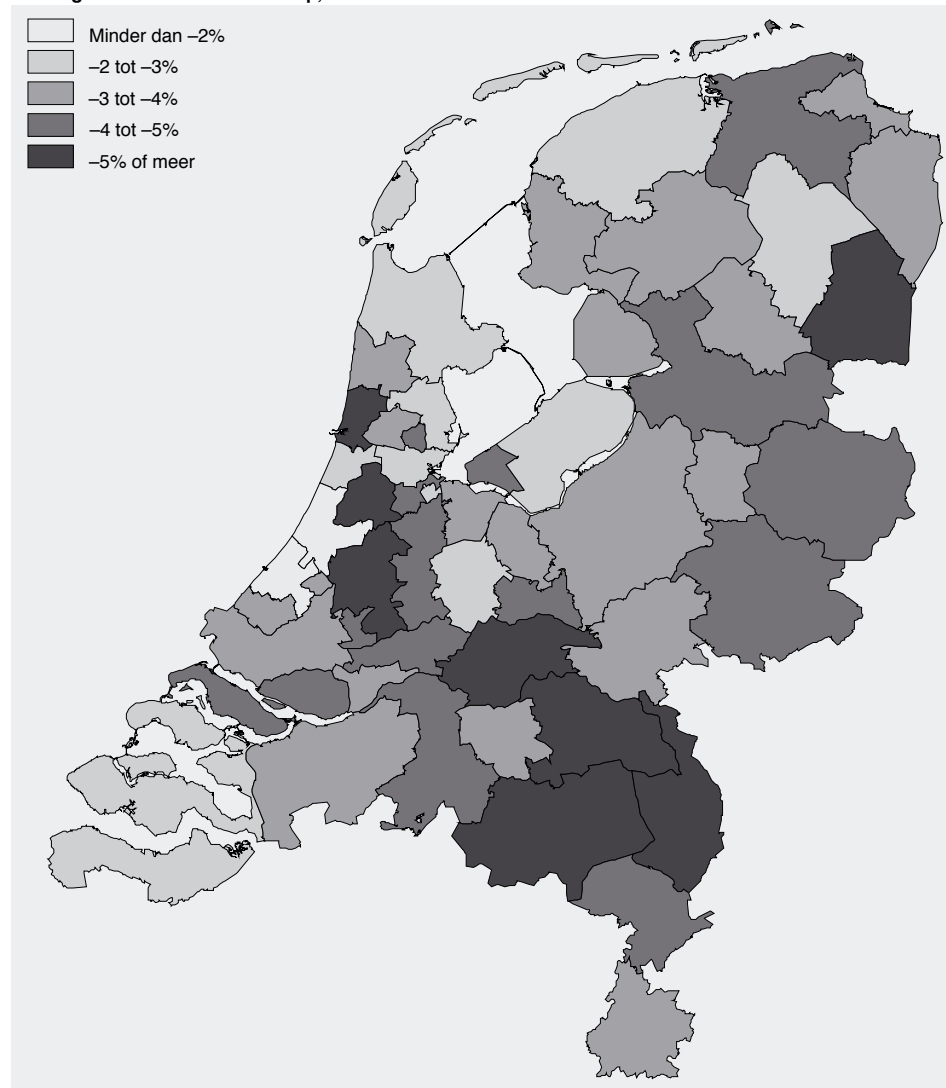
Grote verschillen in krimp op COROP-niveau

Op COROP-niveau verschilde de krimp behoorlijk. Aan de ene kant van het spectrum stonden Leiden en Den Haag met nog geen 2 procent krimp. Aan de andere kant stond IJmond. De economie kromp daar ruim 8 procent.

Regio Zuidoost Noord-Brabant was met 7,6 procent krimp, verantwoordelijk voor de hoge krimp in Noord-Brabant. De vrije val van de regio die in 2008 was ingezet, zette door in 2009. Deze forse krimp kwam vooral door de oververtegenwoordiging van de transportmiddelen-industrie. De productiestructuur bestaat voor 5 procent uit deze bedrijfstak, landelijk is dit 0,8 procent. Nationaal kromp de transportmiddelenindustrie met ruim 31 procent. COROP-gebied overig Noordoost-Noord-Brabant kromp ook meer dan 5 procent. Dit kwam door de aanwezigheid van zowel veel industrie als een behoorlijke transportsector.

In Limburg kromp, als enige provincie, de economie al in 2008. De oorzaak hiervoor lag in Zuid-Limburg. Het grote aandeel chemische industrie in deze regio zorgde al in 2008 voor krimp. In 2009 was het beeld anders. Weliswaar had Limburg nog steeds één van de hoogste krimpcijfers, maar dit kwam niet door Zuid-Limburg. De chemische industrie deed

2.2 Regionale economische krimp, 2009*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

het in 2009 relatief goed. Verder kent Zuid-Limburg een relatief grote zorgsector. Deze bedrijfstak kende als één van de weinige bedrijfstakken in 2009 groei. Hier kon Zuid-Limburg van profiteren. In 2009 vielen de klappen in Noord-Limburg. Hier kromp de economie met bijna 6 procent. De oorzaak is, net als in overig Noordoost-Noord-Brabant, de duidelijke aanwezigheid van industrie en transport.

Opvallend is Overijssel op nummer drie met een krimp van 4,4 procent. Deze hoge krimp werd mede veroorzaakt door de sterke aanwezigheid van de bouw in Twente.¹⁾ De bouw vormt ruim 9 procent van de economie van Twente, landelijk is dit bijna 6 procent. Weliswaar groeide de bedrijfstak grond-, weg- en waterbouw (GWW), maar deze bedrijfstak heeft in Twente een aandeel van slechts 1 procent. Het gebied kon dus nauwelijks profiteren van de positieve ontwikkelingen in de GWW.

Zeeland had de minste krimp. Hier speelde met name de sterke aanwezigheid van de chemische industrie in Zeeuwsch-Vlaanderen, ruim 35 procent. De krimp in deze bedrijfstak bleef beperkt tot 3 procent. In Zeeuwsch-Vlaanderen was er zelfs een lichte groei. Dit kwam door de groei in de petrochemie.

¹⁾ Onder bouw wordt verstaan de sommatie van de GWW, de burgerlijke- en utiliteitsbouw en de overige bouwnijverheid.

Rotterdam, Den Haag en Drechtsteden dempen krimp Zuid-Holland

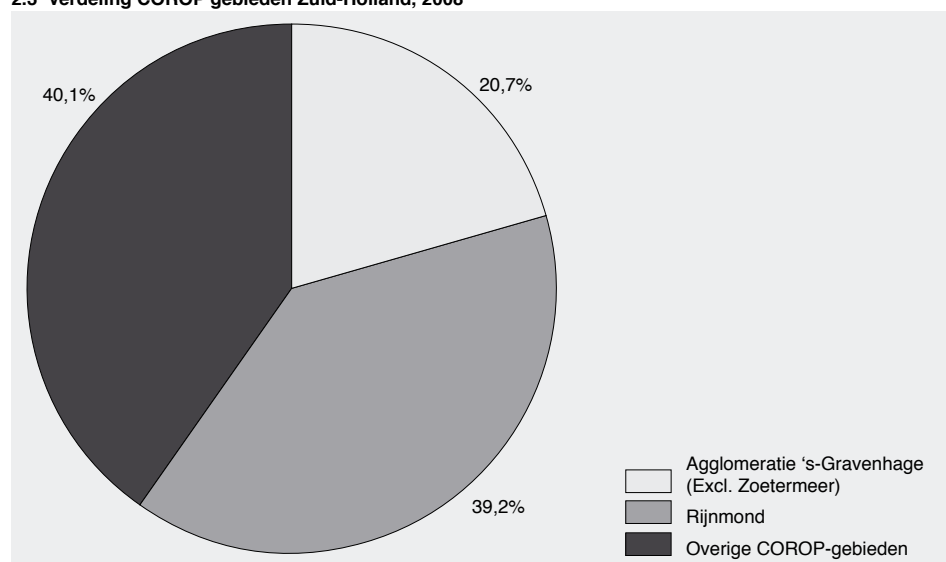
Ook in Zuid-Holland bleef de economische teruggang relatief beperkt. De belangrijkste reden is de aanwezigheid van de overheid in Den Haag.²⁾ De overheid had in 2009 een aandeel van 17 procent in de Haagse productiestructuur, landelijk is de overheid met bijna 7 procent vertegenwoordigd. De overheid groeide in 2009 met 2,5 procent. Hierdoor bleef de krimp in Den Haag beperkt tot 1,8 procent.

Rotterdam levert ook een belangrijke bijdrage aan de economie van Zuid-Holland. De teruggang in het havengebied werd gedempt door de sterke aanwezigheid van de olie-raffinaderijen. Deze profiteerden in 2009 van de economische groei in de aardolie-industrie.

Naast de aardolie-industrie en de overheid groeide ook de GWW. De GWW groeide landelijk met ruim 4 procent en was hiermee de snelst groeiende bedrijfstak in 2009. Deze bedrijfstak zit vooral in de Drechtsteden, 6 procent tegenover 1 procent landelijk. Dit betekende een derde positieve impuls voor de economie van Zuid-Holland.

Den Haag, Rotterdam en de Drechtsteden zijn goed voor ruim tweederde van de economie van Zuid-Holland.

2.3 Verdeling COROP gebieden Zuid-Holland, 2008*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

In 2008 kende Noord-Holland na Groningen de meeste groei. Van deze koppositie was in 2009 weinig meer over als gevolg van de enorme krimp in IJmond van ruim 8 procent. In dit gebied zat veel basismetaalindustrie, 26 procent. De basismetaalindustrie kromp in 2009 met bijna 24 procent.

Noord-Drenthe was de enige regio waar het in 2009 beter ging dan in 2008. Dit hield echter nog steeds een krimp in, alleen was deze minder groot. Noord-Drenthe stond op nummer drie waar het ging om minste krimp. Alleen Leiden en Den Haag deden het beter.³⁾

²⁾ In dit hoofdstuk wordt onder Den Haag verstaan Agglomeratie 's-Gravenhage exclusief Zoetermeer.

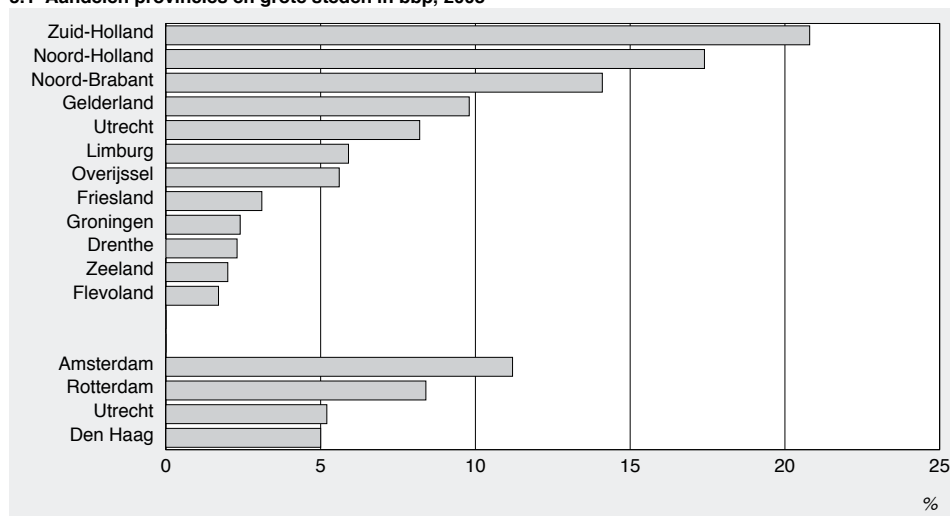
³⁾ Opgemerkt moet worden dat het cijfer van Leiden veroorzaakt wordt door een gemeentelijke herindeling en niet door de productiestructuur.

3. Aandelen provincies in bbp en krimp

Aandelen in het bbp

De aandelen van de provincies in het Nederlandse bbp zijn in 2008 in vergelijking met voorgaande jaren vrijwel ongewijzigd gebleven. Het grootste aandeel in de Nederlandse economie werd geleverd door de provincie Zuid-Holland met bijna 21 procent, gevolgd door de provincies Noord-Holland en Noord-Brabant met respectievelijk 17,4 procent en 14,1 procent. Landsdeel West, dat zijn de provincies Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland samen, droeg in 2008 voor bijna de helft bij aan het Nederlandse bbp. In landsdeel West liggen ook de vier grote steden. Deze hebben een enorme betekenis voor de Nederlandse economie. Van het totale bbp in Nederland werd in 2008 bijna 30 procent in de grote steden gegenereerd.

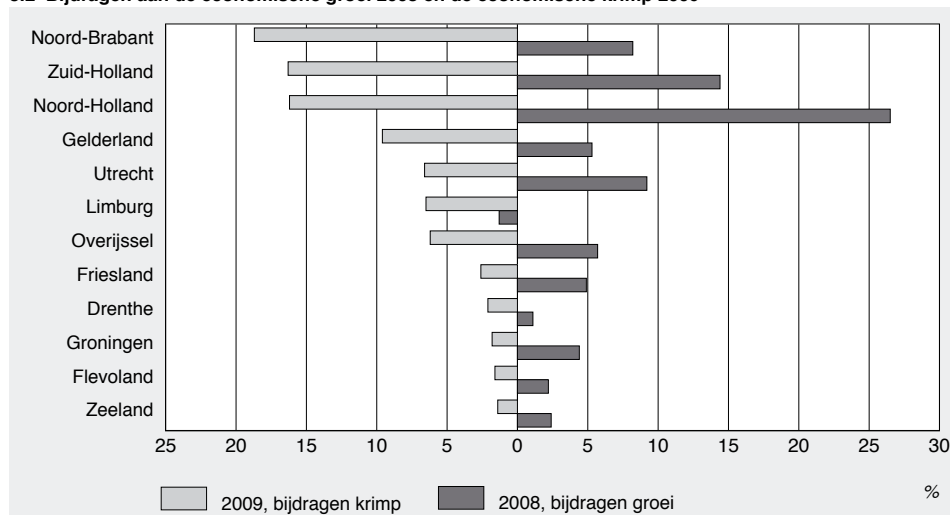
3.1 Aandelen provincies en grote steden in bbp, 2008¹⁾

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ De cijfers voor Groningen, Friesland en Drenthe zijn exclusief delfstoffenwinning.

3.2 Bijdragen aan de economische groei 2008 en de economische krimp 2009¹⁾

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ De cijfers voor Groningen, Friesland en Drenthe zijn exclusief delfstoffenwinning.

Bijdragen aan de krimp

In 2008 groeide de economie op jaarbasis nog bijna 2 procent. De industrie werd in de eerste helft van 2008 als eerste getroffen door de economische recessie. Als gevolg daarvan droegen provincies waarin de industrie een belangrijke rol speelt in de economie minder bij aan de groei dan in eerdere jaren. Dit gold onder meer voor Noord-Brabant en Overijssel. Limburg had als enige provincie in 2008 zelfs een negatieve bijdrage aan de groei.

In 2009 was in alle provincies sprake van een krimpende economie. De grootste bijdrage aan de krimp werd geleverd door Noord-Brabant. In 2009 nam Noord-Brabant 0,73 procentpunt van de krimp voor zijn rekening. Dit is een bijdrage van bijna 19 procent. Dit terwijl het aandeel van Noord-Brabant in de Nederlandse economie ruim 14 procent bedroeg. Andere provincies waar in 2009 de bijdrage aan de teruggang groter was dan hun aandeel in de economie waren Overijssel en Limburg. Provincies waar de bijdrage aan de teruggang lager was dan hun aandeel in de Nederlandse economie waren Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht.

Op COROP-niveau droegen de vier grote steden in 2009 het meeste bij aan de krimp, bijna 23 procent. Hun gezamenlijke aandeel in het bbp bedroeg bijna 30 procent.

4. Bbp per inwoner

Het bbp per inwoner in Nederland bedroeg in 2008 ruim 36 duizend euro. Tussen de provincies bestaan grote verschillen. Groningen had het hoogste bbp per inwoner, namelijk gemiddeld 53 duizend euro. Dit is echter geflatteerd door de aardgaswinning in die provincie (zie kader).

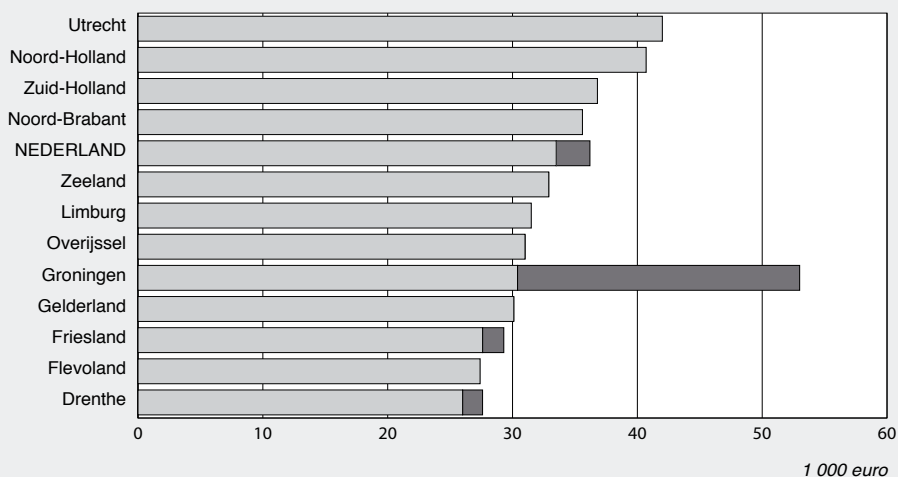
De toegevoegde waarde van Groningen bestaat voor een belangrijk deel uit aardgaswinning. Dit gaf het bbp per inwoner in deze provincie in 2008 een boost van bijna 23 duizend euro. Groningen had hiermee het hoogste bbp per inwoner, op gepaste afstand gevolgd door Utrecht. Flevoland was met een bbp van ruim 27 duizend euro per inwoner de hekkensluiter. Zonder aardgaswinning ontstond er een ander beeld in de provinciale rangorde. De provincie Groningen kwam op nummer acht terecht, voor Gelderland, Friesland, Flevoland en Drenthe. De provincie met het hoogste bbp per inwoner is dan Utrecht, met gemiddeld 42 duizend euro, gevolgd door Noord-Holland en Zuid-Holland. De provincie Drenthe was met iets meer dan 26 duizend euro bbp per inwoner de hekkensluiter.

De randstedelijke provincies kennen het hoogste bbp per inwoner. Dit hoge bbp per inwoner is niet verwonderlijk, want in deze provincies vinden veel activiteiten plaats die resulteren in een hoge toegevoegde waarde. Ook kennen deze provincies een groot aantal inkomende forensen. Binnen de randstedelijke provincies bestaan echter ook grote verschillen. Kleine COROP-gebieden als de Kop van Noord-Holland en Zuidoost-Utrecht kenden in 2008 een bbp per inwoner van rond de 25 duizend euro. Stadsgewest Utrecht en COROP-gebied Amsterdam zaten daar met respectievelijk ruim 50 duizend en 57 duizend euro ver boven.

Vertekeningen in het bbp per inwoner

Het bbp per provincie is de toegevoegde waarde die geproduceerd wordt door bedrijven en instellingen die gevestigd zijn in de betreffende provincie. Als het bbp per inwoner van de provincie bepaald wordt, kan het beeld vertekend worden door een aantal factoren. Uitgaande forensen hebben een verlagend effect op het bbp per inwoner, en vice versa. Forensen dragen bij aan het bbp van de provincie waarin zij werken, niet aan het bbp van de provincie waarin zij wonen. Bedrijfstakingen met een hoge toegevoegde waarde in combinatie met een beperkte inzet van arbeid hebben een opwaartse druk op het bbp per inwoner van die provincie waarin zij gevestigd zijn. Voorbeelden van deze bedrijfstakingen zijn de gaswinning en kapitaalintensive

4.1 Bbp per inwoner 2008*¹⁾

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Het donkergekleurde gedeelte geeft het extra bbp per inwoner weer door delfstoffenwinning.

industrieën als de chemie. Het bbp is een productiebegrip en is hierdoor niet per definitie een goede maatstaf voor de welvaart van de inwoners per provincie.

Forensisme en de aanwezigheid van gaswinning en andere kapitaalintensieve industrieën moeten dus altijd in het achterhoofd worden gehouden als het bbp per inwoner regionaal vergeleken wordt. Hoe kleiner de regio's des te groter de kans op vertekening. In de noordelijke provincies wordt de invloed van de aardgaswinning zichtbaar in de donkergekleurde gedeelten. De invloed van forensen is minder duidelijk te kwantificeren. De grote aantallen uitgaande forensen zorgen voor het zeer lage bbp per inwoner in het sterk groeiende Flevoland, terwijl inkomende forensen in Noord-Holland en Utrecht juist een opwaartse druk op het bbp per inwoner teweegbrengen.

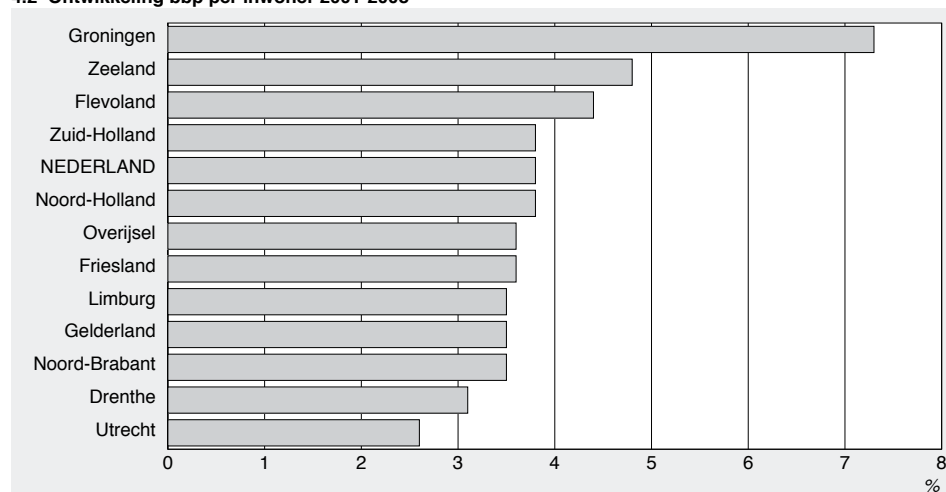
Van alle COROP-gebieden in Nederland had Haarlemmermeer in 2008 een bbp per inwoner van ruim 72 duizend euro. In Oost-Groningen was dit ruim 20 duizend euro. Tussen het hoogste en het laagste bbp per inwoner zat dus een verschil van ruim 52 duizend euro. Het hoge cijfer in Haarlemmermeer hangt samen met de aanwezigheid van luchthaven Schiphol en de economische spin off daarvan. Hierdoor droeg dit gebied, waar slechts 1 procent van de bevolking woont, bijna 2,5 procent aan het bbp bij.

Ontwikkeling bbp per inwoner

Het bbp per inwoner (in lopende prijzen) kent ook een evenwichtige ontwikkeling over de periode 2001–2008. Gemiddeld nam het bbp per inwoner in Nederland met 3,8 procent per jaar toe. In Groningen, Zeeland en Flevoland nam het bbp per inwoner meer dan landelijk toe. De provincie Utrecht scoorde met een jaarlijkse gemiddelde groei van 2,6 procent het laagst. Het Utrechtse cijfer is zo laag, omdat het bbp per inwoner in 2001 al hoog was. Hierdoor is het verschil met 2008 minder groot. Flevoland daarentegen kende in 2001 een laag bbp per inwoner en heeft sindsdien een behoorlijke groei door-gemaakt.

Van de COROP-gebieden nam het bbp per inwoner in de beschouwde periode het meeste toe in de regio Overig Groningen, gevolgd door Almere en Zeeuwsch-Vlaanderen. In de regio Zoetermeer nam het met 0,1 procent het minst toe. Dit was een duidelijk gat met de laagste toename na Zoetermeer, 1,8 procent in Het Gooi en Vechtstreek.

4.2 Ontwikkeling bbp per inwoner 2001-2008¹⁾

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Zonder delfstoffenwinning is de ontwikkeling van het bbp per inwoner in Groningen 3,4 procent, in Friesland 3,7 procent, in Drenthe 3,3 procent en in Nederland 3,6 procent.

5. Werkgelegenheid

In 2008 bedroeg in Nederland het arbeidsvolume werkzame personen, uitgedrukt in arbeidsjaren, 6,8 miljoen. Dat zijn ruim 82 duizend arbeidsjaren meer dan in 2007. Ruim 12 procent van de arbeidsjaren in 2008 werd vervuld door zelfstandigen. De meeste werkgelegenheid zat in de zakelijke dienstverlening, ruim 17 procent. De gezondheids- en welzijnszorg is met bijna 12 procent werkgelegenheid een goede tweede.

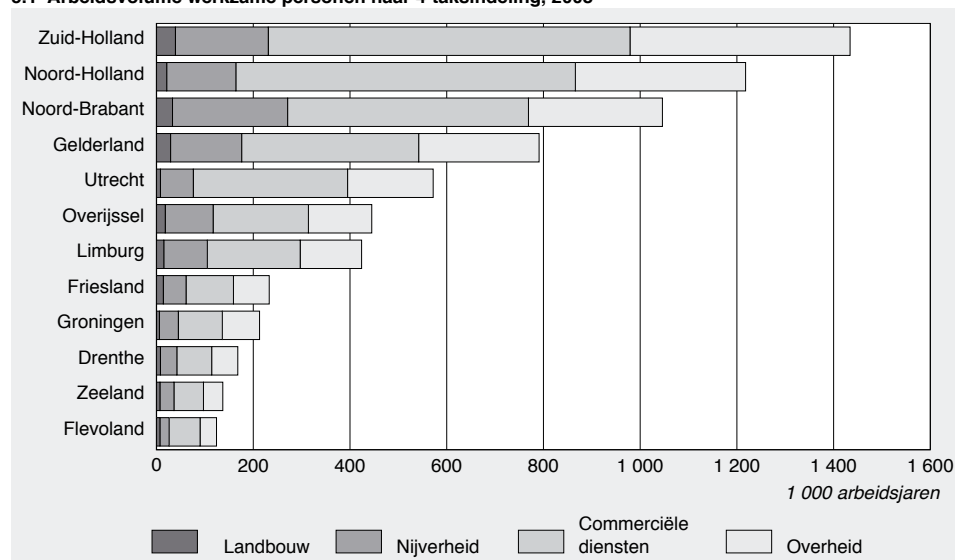
Regionale groeiverschillen

Absoluut is het arbeidsvolume in de provincie Noord-Holland, met ruim 18 duizend tot ruim 1,2 miljoen, het meest toegenomen. Deze toename was vooral te danken aan de harde groei in COROP-gebied Groot-Amsterdam. Daar is het aantal arbeidsjaren met ruim 14 duizend toegenomen. Groot-Amsterdam nam daarmee in 2008 ruim 77 procent van de totale toename in de provincie Noord-Holland voor zijn rekening. De economische groei en daarmee ook de groeiende werkgelegenheid in Groot-Amsterdam is al jaren te danken aan de zakelijke dienstverlening en de groothandel.

In Groningen is het arbeidsvolume toegenomen met bijna 5 duizend. Dit is een opmerkelijk grote sprong voor Groningen. De groei lag volledig bij mensen in loondienst. Het arbeidsvolume zelfstandigen is juist afgenomen. De toename in Groningen volgde de economische groei die daar in 2008 met 3,1 procent (exclusief delfstoffenwinning) het hoogst was. Dit is vooral te danken aan meer werk in de gezondheids- en welzijnszorg.

In de provincies Drenthe en Limburg kromp de werkgelegenheid in 2008. Het arbeidsvolume is het meest afgenomen in Drenthe. In beide provincies werd de afname vooral veroorzaakt door minder werk in de detailhandel. In Limburg werd de afname ook veroorzaakt door minder werk in de horeca.

5.1 Arbeidsvolume werkzame personen naar 4-taksindeling, 2008*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

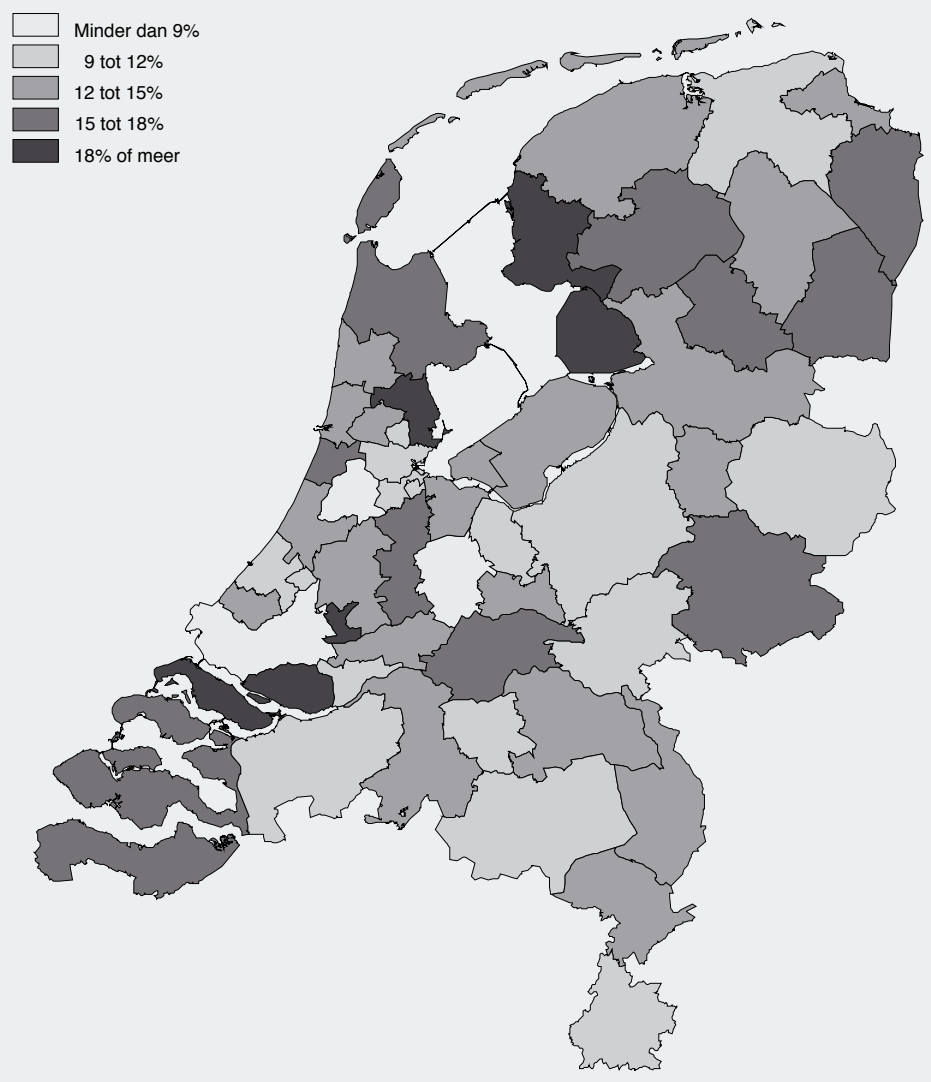
De verdeling van de toegevoegde waarde komt vrijwel geheel overeen met de verdeling van het arbeidsvolume werkzame personen naar bedrijfstak. In bijna elke provincie levert de commerciële dienstverlening de meeste toegevoegde waarde en de meeste werkgelegenheid. Voor de nijverheid gaat dit verband tussen toegevoegde waarde en werkgelegenheid niet altijd op. In provincies met veel delfstoffenwinning of veel kapitaalintensieve industrie bestaat een belangrijk deel van de toegevoegde waarde uit afschrijvingen. Voorbeelden zijn Groningen, Noord-Brabant en Zeeland. In provincies met weinig kapitaalintensieve industrie bestaat de toegevoegde waarde vooral uit de beloning van werknemers en is de samenhang tussen werkgelegenheid en toegevoegde waarde sterker.

Zelfstandigen

Het aantal arbeidsjaren van werknemers is procentueel bijna overal toegenomen in 2008. Voor de zelfstandigen gold dit echter niet. Flevoland, Utrecht en Noord-Brabant waren de enige drie provincies waar het arbeidsvolume zelfstandigen is toegenomen. De toename hiervan was in Flevoland met 1,3 procent het grootst, gevolgd door Utrecht met ruim 1 procent. In deze provincies is de werkgelegenheid onder zelfstandigen het grootst in de zakelijke dienstverlening. In Noord-Brabant zit de werkgelegenheid vooral in de landbouw. In Limburg was de afname van het aantal arbeidsjaren van zelfstandigen het grootst.

Op COROP-niveau is het aandeel arbeidsvolume zelfstandigen in 2008 met 21 procent het grootst in de Noordoostpolder en Urk. Het betreft een dunbevolkte regio met veel werkgelegenheid, voornamelijk in de landbouw. Absoluut gezien ging het om slechts 4 800 arbeidsjaren van zelfstandigen. In de regio Rijnmond was de werkgelegenheid onder zelfstandigen absoluut gezien het grootst, namelijk 45 duizend. De werkgelegenheid zit vooral in de zakelijke dienstverlening. Desondanks vormde het aandeel van zelfstandigen met 9 procent relatief gezien een klein aandeel van het totale arbeidsvolume in Rijnmond. In de regio Delfzijl was het arbeidsvolume zelfstandigen absoluut gezien het laagst, slechts 2 200. Dit was ruim 13 procent van de totale werkgelegenheid in Delfzijl. Met ruim 6 procent was in de regio Haarlemmermeer en omstreken het arbeidsvolume zelfstandigen relatief gezien het laagst. Dit waren absoluut 9 700 arbeidsjaren.

5.2 Aandeel arbeidsvolume zelfstandigen als percentage van het arbeidsvolume werkzame personen, 2008*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

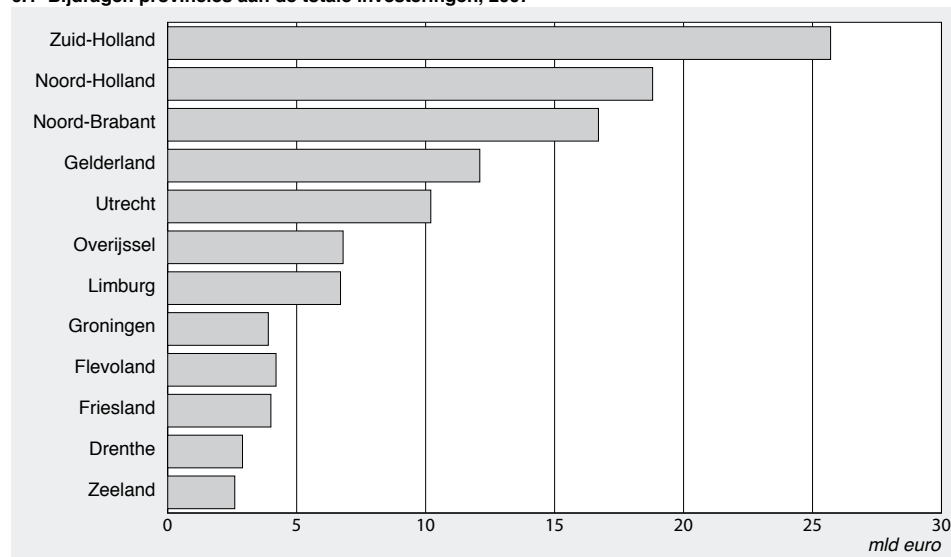
6. Investerings in vaste activa

De regionale rekeningen publiceren jaarlijks de regionale investeringen in vaste activa. Dit zijn geproduceerde materiële of immateriële activa die langer dan een jaar in het productieproces worden aangewend, zoals gebouwen, vervoermiddelen, computers, software en minerale exploitatie. Van de regionale investeringen zijn onderverdelingen beschikbaar naar provincie, bedrijfstak en naar type investeringen. De investeringscijfers zijn niet voor prijsveranderingen gecorrigeerd.

Investerings naar provincie

Na een periode met weinig ontwikkelingen in de investeringen van 2002 tot en met 2004 namen de investeringen vanaf 2005 gestaag toe. In 2007 is in Nederland bijna 116 miljard euro geïnvesteerd in vaste activa. Dit is een groei van bijna 7 procent ten opzichte van 2006. De verdeling van de investeringen is nagenoeg gelijk aan de verdeling van de toegevoegde waarde over de provincies.

6.1 Bijdragen provincies aan de totale investeringen, 2007*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Investerings naar bedrijfstak en naar type

De investeringen in vaste activa kunnen uitgesplitst worden naar bedrijfstak en naar type investering. In tabel 6.1 zijn de investeringen per provincie uitgesplitst naar economische activiteit. In alle provincies zijn de investeringen in de bedrijfstak financiële en zakelijke dienstverlening het grootst. Deze bedrijfstak bestaat uit de bedrijfsklassen banken, verzekeringsbedrijven en de zakelijke dienstverlening. Daarnaast worden de investeringen in woningen (huur en eigen) volgens internationale richtlijnen eveneens gerekend als investeringen in de financiële en zakelijke dienstverlening. Provinciaal gezien varieerde het aandeel investeringen in de financiële en zakelijke dienstverlening sterk, van 77 procent van alle investeringen in vaste activa in Flevoland tot ongeveer 40 procent in Groningen en Zeeland. Deze laatste provincie investeerde ten opzichte van de andere provincies relatief veel in de industrie.

Tabel 6.2 geeft het aandeel van de verschillende typen investeringen in de provincies weer. De investeringen in woningen springen er uit. In 2007 was in bijna elke provincie ongeveer een derde van alle investeringen gedaan in woningen. In Drenthe is het aandeel in de investeringen in woningen met ruim 39 procent het grootst. Friesland en Overijssel volgden met elk 37 procent. In deze provincies zijn de investeringen in de overige categorieën het laagst. Woningen hebben daar dan ook een belangrijk aandeel in de structuur. Flevoland had met 23 procent het laagste investeringsaandeel in woningen vanwege zeer hoge investeringen in vervoermiddelen, met name door leasebedrijven. Ook Utrecht investeerde in 2007 weinig in woningen. Dit komt door relatief veel investeringen in vervoermiddelen en GWW-werken. Limburg kende met een aandeel van 19 procent de hoogste investeringen in bedrijfsgebouwen.

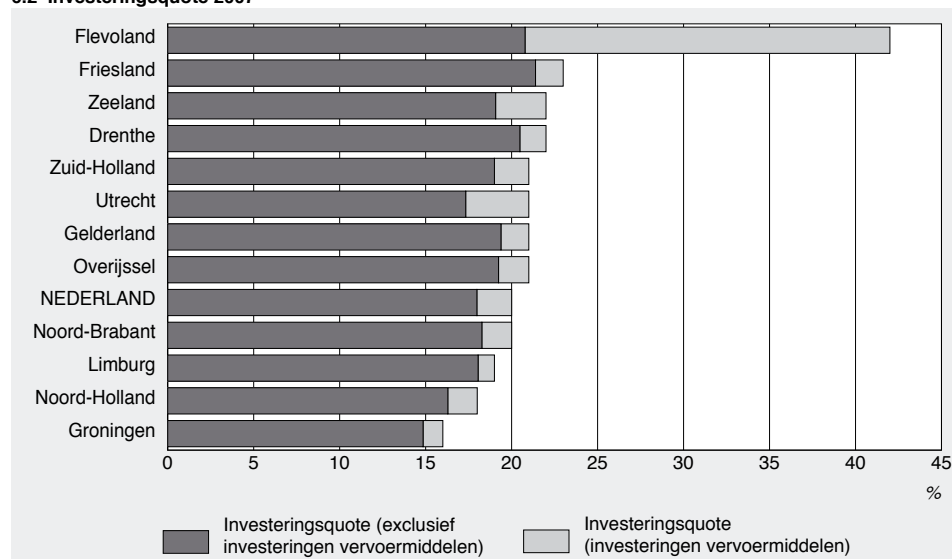
Investeringsquote

De investeringsquote is het aandeel van de investeringen in het bbp. Landelijk is de investeringsquote in 2007 ten opzichte van 2006 onveranderd 20 procent.

Flevoland had in 2007 met 42 procent de hoogste investeringsquote. Dit was een lichte daling ten opzichte van 2006. De helft van deze quote bestaat uit investeringen in vervoersmiddelen. Dit is een belangrijk investeringstype in Flevoland. Het betreft hier vooral investeringen van leasebedrijven in auto's. Zonder de vervoermiddelen ligt de investeringsquote van Flevoland in de buurt van de overige provincies en iets boven het landelijke gemiddelde.

De provincie Groningen had in 2007, evenals in 2006, de laagste investeringsquote. Dit hangt samen met de hoge toegevoegde waarde die in deze provincie gegenereerd wordt uit delfstoffenwinning. Hiervoor gecorrigeerd bedroeg de investeringsquote 23 procent. Daarmee lag het niveau van de investeringen in Groningen iets boven het landelijke gemiddelde.

6.2 Investeringsquote 2007*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Tabel 6.1
Investerings in vaste activa naar bedrijfstak 2007¹⁾

	Landbouw	Delfstoffen- winning	Industrie	Energie	Bouw	Handel, horeca en reparatie	Vervoer, opslag en commu- nicatie	Financiële en zake- lijke dienst- verlening	Overheid en onder- wijs	Zorg en overige niet-com- merciële dienst- verlening	Totaal
<i>mln euro</i>											
Totaal Nederland	4 022	1 593	9 059	2 541	1 899	7 372	8 317	56 527	17 166	7 492	115 988
Groningen	121	104	351	380	58	168	247	1 570	561	310	3 871
Friesland	220	23	288	279	62	212	188	2 033	523	242	4 069
Drenthe	135	43	244	58	36	168	68	1 437	466	245	2 899
Overijssel	345	6	760	102	126	465	291	3 280	1 036	444	6 855
Flevoland	112	0	116	14	23	165	74	3 265	328	148	4 245
Gelderland	531	2	942	200	199	889	456	5 823	2 006	1 040	12 090
Utrecht	117	0	349	65	143	603	1 435	5 419	1 573	499	10 203
Noord-Holland	412	33	1 078	390	216	1 317	2 170	9 460	2 506	1 187	18 770
Zuid-Holland	841	126	1 570	637	644	1 592	1 998	12 193	4 685	1 421	25 708
Zeeland	105	1	432	71	30	171	313	1 066	298	161	2 648
Noord-Brabant	733	6	2 074	186	297	1 127	795	7 827	2 444	1 198	16 687
Limburg	349	15	855	160	66	494	281	3 153	703	596	6 672

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

Tabel 6.2
Investerings in vaste activa naar type 2007*

	Woningen	Bedrijfs- gebouwen	GWV werken	Vervoer- middelen	Machines en installaties	Overige investerin- gen in vaste activa	In cultuur gebrachte activa	Overdrachts- kosten op grond	Totaal
%									
Totaal Nederland	31,4	15,3	10,1	10,3	13,2	17,9	0,4	1,5	100
Groningen	32,3	13,8	13,0	5,5	18,0	15,6	0,6	1,3	100
Friesland	37,5	15,5	11,3	5,3	12,3	15,2	1,6	1,4	100
Drenthe	39,3	15,2	9,9	6,6	11,4	15,2	0,9	1,4	100
Overijssel	37,2	15,0	9,3	6,6	12,6	16,9	1,0	1,5	100
Flevoland	22,7	10,4	2,4	50,5	5,3	7,8	0,2	0,7	100
Gelderland	35,4	16,5	8,7	6,8	11,3	19,2	0,6	1,6	100
Utrecht	23,6	14,0	16,8	17,0	9,1	17,8	0,2	1,4	100
Noord-Holland	29,5	13,9	9,8	10,2	11,9	22,7	0,1	1,8	100
Zuid-Holland	31,1	16,4	10,4	8,5	14,7	17,2	0,1	1,5	100
Zeeland	34,3	12,5	5,7	12,6	21,2	12,2	0,2	1,2	100
Noord-Brabant	34,1	16,5	8,1	8,2	13,8	17,6	0,5	1,4	100
Limburg	32,9	19,2	6,6	5,0	16,7	17,8	0,3	1,4	100

Bron: CBS, regionale rekeningen.

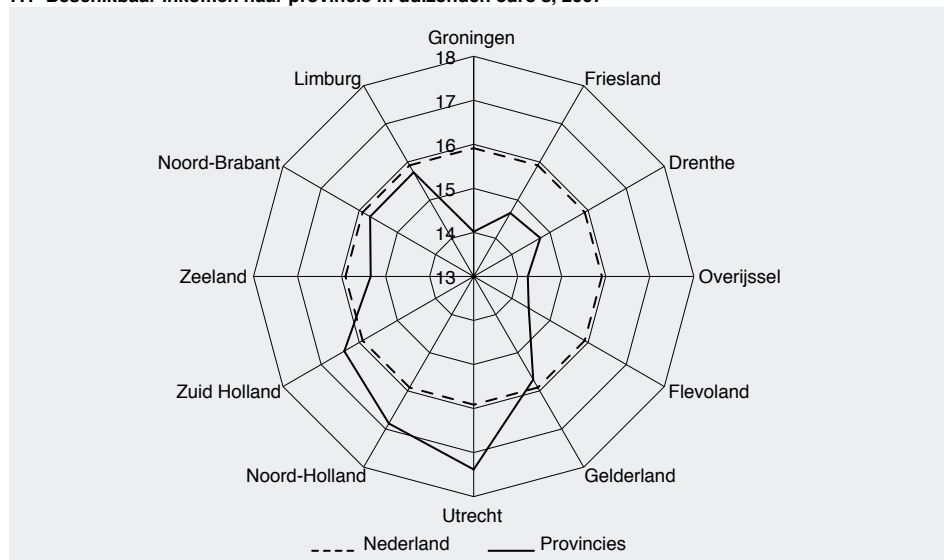
7. Huishoudensrekeningen

Sinds 1995 publiceert het CBS de regionale huishoudensrekeningen. Deze omvatten de primaire en de secundaire inkomensverdelingen per huishouden en per persoon opgesplitst naar provincies. Bedrijven zonder rechtsvorm vallen ook onder de sector huishoudens. Onder de primaire inkomensverdeling wordt de verdeling van het inkomen uit arbeid en kapitaal van de sector huishoudens verstaan. Bij de secundaire inkomensverdeling wordt de primaire inkomensverdeling gecorrigeerd voor belastingen en sociale uitkeringen. Het secundaire inkomen is dus minder scheef verdeeld dan het primair inkomen. Het secundaire inkomen wordt ook wel het beschikbaar inkomen genoemd. Het is het inkomen dat over is om te consumeren of te sparen. Bij de raming van het beschikbaar inkomen per persoon en per huishouden wordt er uitgegaan van de woonprovincie. Het maakt hierbij niet uit waar het inkomen wordt gegenereerd. Het beschikbaar inkomen is hiermee een goede indicator van de welvaart van een regio.

Hoogste inkomen per inwoner in Utrecht

Landelijk gezien bedroeg in 2007 het beschikbaar inkomen per hoofd van de bevolking bijna 16 duizend euro. In Nederland is het inkomen per hoofd van de bevolking regionaal redelijk gelijk verdeeld. Het hoogst was het gemiddelde beschikbaar inkomen per inwoner in de provincie Utrecht met ruim 17 duizend euro. Met een gemiddelde van iets meer dan 14 duizend euro per inwoner was het beschikbaar inkomen het laagst in de provincie Groningen.

7.1 Beschikbaar inkomen naar provincie in duizenden euro's, 2007*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

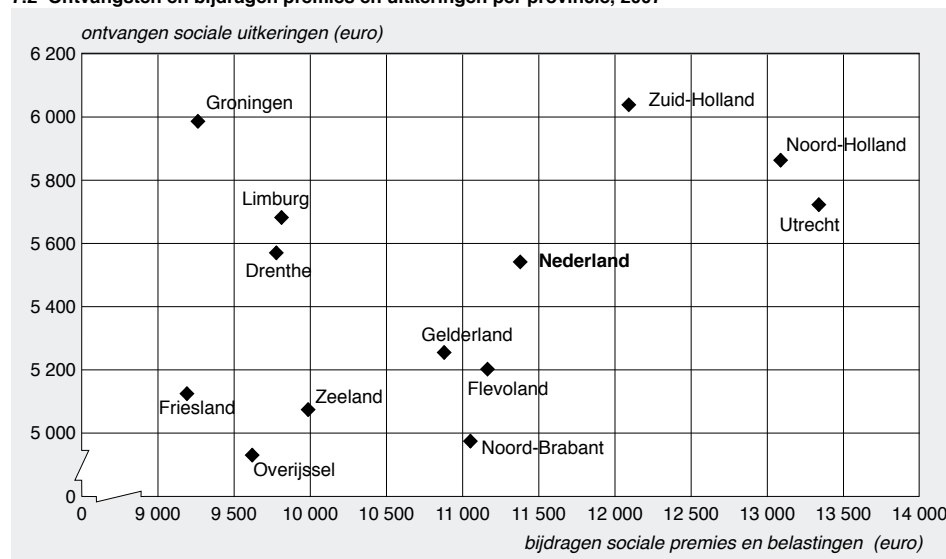
In Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland was er per inwoner het meeste geld beschikbaar om uit te geven of te sparen. De overige provincies hadden een beschikbaar inkomen per inwoner, dat lager was dan het landelijk gemiddelde.

Randstad betaalt meeste sociale premies en belastingen per persoon

Aangezien het primair inkomen het hoogst was in de provincie Utrecht is het vanzelfsprekend dat daar ook de belastingen en sociale bijdragen per hoofd het hoogst waren. De grootste ontvangers van uitkeringen waren de provincie Zuid-Holland en Groningen. Daar werd per hoofd van de bevolking een kleine 6 duizend euro aan sociale uitkeringen

ontvangen. Landelijk waren de ontvangsten van sociale uitkeringen ruim 5 duizend euro per hoofd van de bevolking. De minste sociale uitkeringen per hoofd werden ontvangen in Overijssel en Noord-Brabant, een kleine 5 duizend per hoofd. Opvallend is dat de provincie Zuid-Holland na de provincies Utrecht en Noord-Holland ook een grote betaler is van sociale premies en belastingen.

7.2 Ontvangsten en bijdragen premies en uitkeringen per provincie, 2007*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Limburg veel pensioeninkomsten uit het buitenland

De overige ontvangen inkomensoverdrachten waren in Limburg met ruim 2 400 euro per hoofd erg hoog. Het landelijk gemiddelde was een kleine 1 100 euro. Overige inkomensoverdrachten zijn inkomsten waar geen prestatie tegenover staat. Een groot aandeel van deze post is opgebouwd uit het pensioeninkomen uit het buitenland. Limburg grenst aan Duitsland en België, waardoor inwoners van deze provincie vaker een pensioen hebben opgebouwd in het buitenland. In 2007 waren relatief veel Limburgers gepensioneerd, dus er kwam relatief veel pensioeninkomen uit het buitenland. Hierdoor zijn in Limburg de overige inkomensoverdrachten hoog.

Tabel 7.1
Samenstelling van het primair inkomen, 2007*

	Gemengd Inkomen	Beloning Werknemers	Inkomen uit vermogen (saldo)	Primair Inkomen	Primair Inkomen
	%			mld euro	
Totaal Nederland	13,1	78,1	8,8	100	356,6
Groningen	14,3	78,5	7,2	100	10,1
Friesland	17,2	71,8	11,0	100	12,1
Drenthe	13,6	75,6	10,8	100	9,4
Overijssel	14,0	78,4	7,7	100	21,2
Flevoland	12,5	87,4	0,1	100	7,8
Gelderland	12,9	76,9	10,1	100	42,4
Utrecht	11,6	79,6	8,8	100	30,1
Noord-Holland	13,7	78,0	8,3	100	63,7
Zuid-Holland	11,5	79,8	8,6	100	78,3
Zeeland	14,5	74,4	11,2	100	7,6
Noord-Brabant	13,8	76,4	9,8	100	53,1
Limburg	13,3	79,1	7,5	100	20,9

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Veel rente in Drenthe

Het hoge beschikbare inkomen in Utrecht was vooral te danken aan het hoge primaire inkomen uit arbeid in loondienst. Het inkomen uit zelfstandig ondernemerschap was in Utrecht minder hoog. Met 12 procent scoorde het gemengd inkomen als aandeel van het totale primair inkomen in de provincie Utrecht het laagst. Friesland had in 2007 met ruim 17 procent het grootste aandeel inkomen uit zelfstandig ondernemerschap. De beloning uit arbeid in loondienst was in deze provincie het kleinste aandeel van het primair inkomen. Het aandeel inkomen uit vermogen van het totale primaire inkomen was het hoogst in Friesland, Drenthe en Zeeland. Hier wordt in vergelijking met andere provincies veel rente ontvangen. In de provincie Flevoland daarentegen is het aandeel inkomen uit vermogen in het primair inkomen erg klein. Dit komt omdat het saldo van de rente- en dividendontvangsten en betaalde rente daar laag was.

Tabel 7.2
Primaire inkomensverdeling per inwoner 2007*

	Gemengd inkomen	Beloning werknemers	Ontvangen inkomen uit vermogen	Betaalde inkomen uit vermogen ¹⁾	Primair inkomen
	1	2	3	4	5=1+2+3-4
<i>euro</i>					
Totaal Nederland	2 858	17 105	3 871	1 951	21 883
Groningen	2 543	13 944	2 890	1 611	17 766
Friesland	3 241	13 559	3 830	1 760	18 877
Drenthe	2 615	14 555	3 776	1 701	19 245
Overijssel	2 653	14 895	3 257	1 799	19 006
Flevoland	2 582	18 027	2 299	2 287	20 621
Gelderland	2 780	16 526	4 129	1 953	21 483
Utrecht	2 931	20 078	4 473	2 262	25 220
Noord-Holland	3 337	19 035	4 090	2 068	24 394
Zuid Holland	2 625	18 168	3 865	1 903	22 755
Zeeland	2 920	15 002	4 009	1 759	20 171
Noord-Brabant	3 019	16 781	4 194	2 039	21 954
Limburg	2 487	14 776	3 195	1 789	18 669

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Een voorbeeld van betaald inkomen uit vermogen is de hypotheekrente.

Tabel 7.3
Secundaire inkomensverdeling per inwoner 2007*

	Primair inkomen	Belasting op inkomen en vermogen	Sociale premies	Betaalde inkomensoverdrachten	Sociale uitkeringen	Ontvangen inkomensoverdrachten	Beschikbaar inkomen
	1	2	3	4	5	6	7=1-2-3-4+5+6
<i>euro</i>							
Totaal Nederland	21 883	2 932	8 440	1 403	5 634	1 172	15 912
Groningen	17 766	1 955	7 298	1 399	6 014	887	14 016
Friesland	18 877	2 123	7 057	1 331	5 277	1 020	14 663
Drenthe	19 245	2 173	7 595	1 279	5 658	889	14 746
Overijssel	19 006	2 112	7 498	1 248	5 111	969	14 229
Flevoland	20 621	2 416	8 744	1 297	5 343	935	14 443
Gelderland	21 483	2 683	8 190	1 361	5 389	1 066	15 704
Utrecht	25 220	3 799	9 537	1 419	5 789	1 128	17 383
Noord-Holland	24 394	3 854	9 231	1 559	5 909	1 196	16 854
Zuid Holland	22 755	3 211	8 876	1 472	6 059	1 137	16 393
Zeeland	20 171	2 508	7 469	1 416	5 234	1 327	15 339
Noord-Brabant	21 954	2 746	8 299	1 316	5 149	973	15 716
Limburg	18 669	2 226	7 577	1 360	5 754	2 468	15 729

Bron: CBS, regionale rekeningen.

8. De Randstad en de vier grote steden

De Randstad is van zeer groot belang voor de economie van Nederland. Hier wordt bijna de helft van alle toegevoegde waarde in Nederland gegenereerd.

Binnen de Randstad zijn de vier grote steden, ook wel de G4 genoemd, de grote pijlers van de economie. De economieën van Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht krompen in 2009 minder dan het landelijke gemiddelde van -3,9 procent. In 2008 droegen de vier grote steden gezamenlijk voor tweederde deel bij aan de toegevoegde waarde van de Randstad. Ook nationaal gezien drukken de vier grote steden een zwaar stempel op de ontwikkeling van de economie. Van de totale toegevoegde waarde kwam bijna 30 procent uit de vier grote steden.

Deze steden hebben economisch gezien ieder hun eigen karakter. Amsterdam heeft van de G4 het hoogste aandeel commerciële dienstverlening in de productiestructuur, ruim 70 procent. Utrecht is met ruim 61 procent commerciële dienstverlening een goede tweede. In Den Haag bedraagt het aandeel van de commerciële dienstverlening ruim 55 procent. Van de vier grote steden heeft Den Haag echter het grootste aandeel niet commerciële dienstverlening, 32 procent. Rotterdam is als havenstad meer industrieel van aard. Het aandeel van de commerciële dienstverlening bedraagt hier ruim 51 procent. De nijverheid neemt bijna 27 procent voor zijn rekening.

In *De regionale economie 2008* werd er ingegaan op de economie van Den Haag. In deze publicatie wordt Rotterdam, havenstad nummer één, uitgelicht.

Tabel 8.1
De Randstad en de vier grote steden ¹⁾

	Amsterdam	Rotterdam	Den Haag	Utrecht	G4	Randstad	Nederland
<i>% volumemutatie</i>							
Economische groei 2009*	-3,5	-3,2	-2,0	-2,7	-3,0	-3,4	-3,9
Aandeel in Nederland op basis van de toegevoegde waarde							
	%						
Totaal	11,2	8,4	5,0	5,2	29,8	49,7	100
Landbouw, bosbouw en visserij	3,9	4,3	3,2	1,3	12,6	46,3	100
Nijverheid	4,6	8,8	2,2	2,6	18,1	35,0	100
Commerciële dienstverlening	16,1	8,8	5,7	6,5	37,1	57,4	100
Niet-commerciële dienstverlening	8,7	7,5	6,8	5,6	28,6	49,6	100
Arbeidsvolume werkzame personen	10,4	7,6	5,0	4,9	28,0	49,2	100
Arbeidsvolume werknemers	10,7	7,8	5,2	5,1	28,8	49,6	100
Productiestructuur op basis van de toegevoegde waarde							
Totaal	100	100	100	100	100	100	100
Landbouw, bosbouw en visserij	0,6	0,9	1,1	0,4	0,8	1,7	1,8
Nijverheid	10,4	26,7	11,3	12,7	15,5	18,0	25,6
Commerciële dienstverlening	70,6	51,3	55,7	61,2	61,0	56,7	49,0
Niet-commerciële dienstverlening	18,4	21,1	31,9	25,6	22,7	23,6	23,6
<i>mld euro</i>							
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)							
Totaal	59,3	44,4	26,7	27,4	157,9	262,9	529,3
Landbouw, bosbouw en visserij	0,4	0,4	0,3	0,1	1,2	4,4	9,6
Nijverheid	6,2	11,9	3,0	3,5	24,5	47,4	135,4
Commerciële dienstverlening	41,9	22,8	14,9	16,8	96,4	149,0	259,4
Niet-commerciële dienstverlening	10,9	9,4	8,5	7,0	35,8	62,0	125,0
<i>1 000 arbeidsjaren</i>							
Arbeidsvolume							
Arbeidsvolume werkzame personen	710,5	514,7	343,8	336,2	1 905,2	3 348,4	6 810,6
Arbeidsvolume werknemers	640,7	469,4	309,8	307,7	1 727,6	2 972,1	5 991,6

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Kernvariabelen 2008* tenzij anders vermeld.

Rotterdam eerste havenstad van Europa

Rotterdam staat bekend als een relatief industriële stad. Toch overheerst ook hier de dienstverlening. Ruim 72 procent van de Rotterdamse productiestructuur bestaat uit dienstverlening (commercieel en niet-commercieel). Dit is gelijk aan het landelijke percentage. Maar van de vier grote steden is het wel de stad met het grootste aandeel toegevoegde waarde in de nijverheid. Meer dan een kwart van de totale toegevoegde waarde werd in 2008 gegenereerd in deze bedrijfstak. In Amsterdam, Utrecht en Den Haag was dit nog niet de helft hiervan.

De Rotterdamse haven staat al jaren op de eerste plaats van Europese overslaghavens. Wat betreft het bruto gewicht in miljoenen metrische tonnen staat de haven op eenzame hoogte. Antwerpen volgt op afstand met meer dan de helft minder gewicht. Rotterdam staat ook bovenaan als containerhaven. Antwerpen en Hamburg bezetten achtereenvolgens de plaatsen twee en drie. Op afstand volgen Bremen en Valencia.

In de periode 1962–2004 was Rotterdam de grootste haven ter wereld. Nu staan Shanghai, Ningbo & Zhoushan en Singapore op de eerste drie plaatsen.

Rotterdam stond in 2009 op de vierde plaats als het om gewicht gaat en op de tiende plaats als containerhaven. In 2007 stond Rotterdam nog op de zesde plaats als containerhaven.

De Rotterdamse productiestructuur

Als we de Rotterdamse productiestructuur nader bekijken en vergelijken met het landelijke beeld zijn er diverse verschillen te zien. Ten eerste was het aandeel van de bedrijfstak

Tabel 8.2
Aandelen toegevoegde waarde Nederland en Rotterdam

		1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008*
		%						
Nederland	Alle economische activiteiten	100	100	100	100	100	100	100
Rotterdam	Alle economische activiteiten	100	100	100	100	100	100	100
Nederland	Landbouw, bosbouw en visserij	3,3	3,0	2,6	2,3	2,2	2,2	1,8
Rotterdam	Landbouw, bosbouw en visserij	1,3	1,5	1,3	1,2	1,1	1,1	0,9
Nederland	Delfstoffenwinning	2,9	2,2	2,4	2,4	2,6	3,3	4,1
Rotterdam	Delfstoffenwinning	0,3	0,2	0,2	0,3	0,1	0,5	0,7
Nederland	Industrie en energievoorziening	18,6	17,7	16,9	15,9	15,9	15,8	15,7
Rotterdam	Industrie en energievoorziening	19,7	18,7	17,4	17,7	19,2	19,3	20,1
Nederland	Bouwnijverheid	5,4	5,3	5,6	5,7	5,4	5,5	5,8
Rotterdam	Bouwnijverheid	4,9	4,7	4,8	5,3	4,7	5,5	5,9
Nederland	Handel en reparatie	12,9	13,5	13,9	13,8	13,2	13,0	12,8
Rotterdam	Handel en reparatie	12,7	12,4	12,5	12,6	12,5	12,2	12,2
Nederland	Horeca	1,9	2,0	2,0	2,0	1,9	1,8	1,7
Rotterdam	Horeca	1,7	1,6	1,7	1,8	1,5	1,4	1,3
Nederland	Vervoer, opslag en communicatie	6,8	7,4	7,1	7,4	7,4	7,1	6,6
Rotterdam	Vervoer, opslag en communicatie	12,3	13,0	12,4	11,8	11,9	11,7	10,8
Nederland	Financiële instellingen	6,4	6,0	6,1	6,5	7,4	6,8	5,7
Rotterdam	Financiële instellingen	7,4	6,1	6,1	6,4	6,6	6,0	4,6
Nederland	Verhuur en zakelijke dienstverlening	19,2	20,6	21,2	20,1	19,6	20,9	22,1
Rotterdam	Verhuur en zakelijke dienstverlening	19,5	21,9	22,8	21,1	20,4	21,6	22,5
Nederland	Openbaar bestuur en overheidsdiensten	7,6	7,2	7,0	7,2	7,3	6,9	6,8
Rotterdam	Openbaar bestuur en overheidsdiensten	5,9	5,7	5,6	5,8	5,8	5,5	5,5
Nederland	Gesubsidieerd onderwijs	4,2	4,1	4,1	4,3	4,4	4,3	4,3
Rotterdam	Gesubsidieerd onderwijs	3,8	3,7	3,9	4,1	4,2	3,9	3,8
Nederland	Gezondheids- en welzijnzorg	7,4	7,3	7,3	8,4	8,9	8,7	8,9
Rotterdam	Gezondheids- en welzijnzorg	7,1	7,1	7,2	8,0	8,2	7,8	8,2
Nederland	Milieu, cultuur en ov. dienstverlening	3,6	3,7	3,7	3,9	3,9	3,7	3,6
Rotterdam	Milieu, cultuur en ov. dienstverlening	3,2	3,4	3,8	3,9	3,8	3,5	3,6

Bron: CBS, regionale rekeningen.

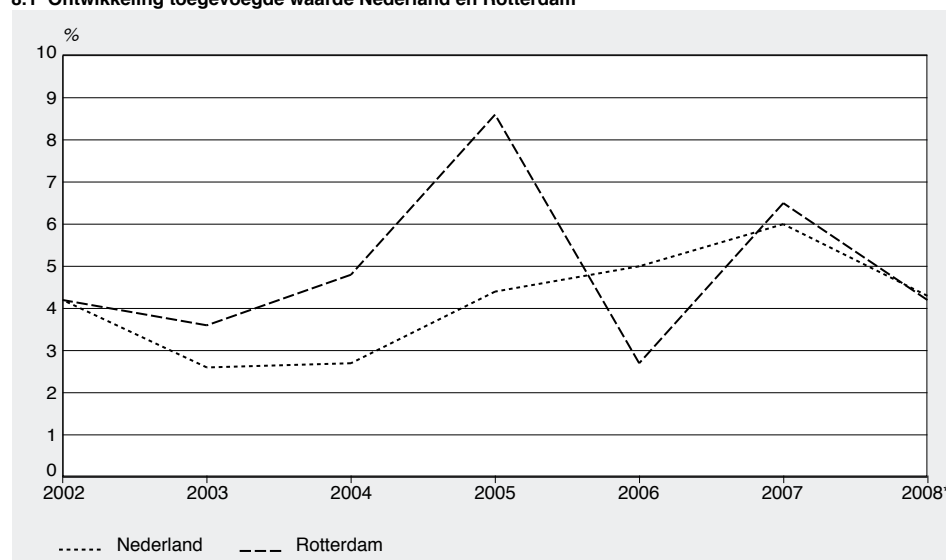
'Vervoer opslag en communicatie' in 2008 ruim 4 procentpunt hoger dan het aandeel van deze bedrijfstak in Nederland. Dit komt specifiek door de 'dienstverlening ten behoeve van het vervoer'. Deze bedrijfstak heeft een aandeel van 5,4 procent in de Rotterdamse productiestructuur. Landelijk is het aandeel slechts 1,6 procent.

Ook de bedrijfstak industrie en energievoorziening heeft een hoger aandeel in Rotterdam dan Nederland. De aanwezigheid van enkele grote olieraffinaderijen is hiervan de oorzaak. Eén van deze raffinaderijen is zelfs de grootste van Europa met een capaciteit van ongeveer 400 duizend vaten per dag. De grootste olieraffinaderij ter wereld staat in Saoedi-Arabië, de Ras-Tamura raffinaderij met een capaciteit van 550 duizend vaten van 159 liter per dag.

Als we de bedrijfstak industrie en energievoorziening voor Rotterdam en Amsterdam vergelijken, blijkt dat het Rotterdamse aandeel ruim twee en een half maal zo groot is.

Door de jaren heen zijn opmerkelijke ontwikkelingen van de toegevoegde waarde (in lopende prijzen) te zien.

8.1 Ontwikkeling toegevoegde waarde Nederland en Rotterdam

Bron: CBS, regionale rekeningen.

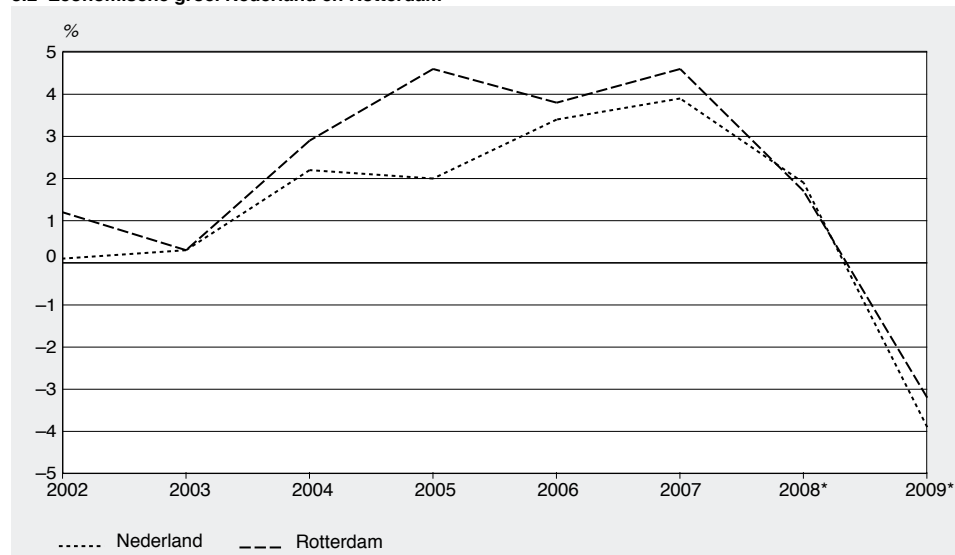
Wat opvalt, is de groeipeik in Rotterdam in 2005. De oorzaak is een groei van bijna 20 procent van de nijverheid in 2005 in Rotterdam. Binnen de nijverheid is het vooral de aardolie-industrie die, met een stijging van 43 procent, het leeuwendeel voor zijn rekening nam. De bouwnijverheid legde met een stijging van bijna 20 procent ook gewicht in de schaal. Landelijk was de groei van de nijverheid slechts 5,8 procent. In 2006 had de nijverheid in Rotterdam een krimp van bijna 2 procent, terwijl er landelijk nog een groei was van bijna 7 procent. Ook toen waren de aardolie-industrie, met een krimp van bijna 30 procent, en de bouwnijverheid met een daling van bijna 22 procent de oorzaak. In 2008 zaten zowel Nederland als Rotterdam op 4,3 procent groei.

De economische groei in Rotterdam

De economische krimp in Rotterdam in 2009 is lager dan gemiddeld. Daar waar Nederland gemiddeld 3,9 procent krimpt, bleef de krimp in Rotterdam beperkt tot 3,2 procent. De economische groei wordt gecorrigeerd voor prijsstijgingen en wordt tegen marktprijzen berekend. Hierdoor kent de economische groei een ander, gelijkmatiger, verloop dan de ontwikkeling van de toegevoegde waarde.

De olieraffinaderijen van Pernis hebben een belangrijke invloed op de economische groei in Rotterdam. Ontwikkelingen in de aardolie-industrie werken door in het groeicijfer. In 2009 profiteerden de raffinaderijen van de groei in de aardolie-industrie. Hierdoor bleef de krimp in Rotterdam beperkt.

8.2 Economische groei Nederland en Rotterdam

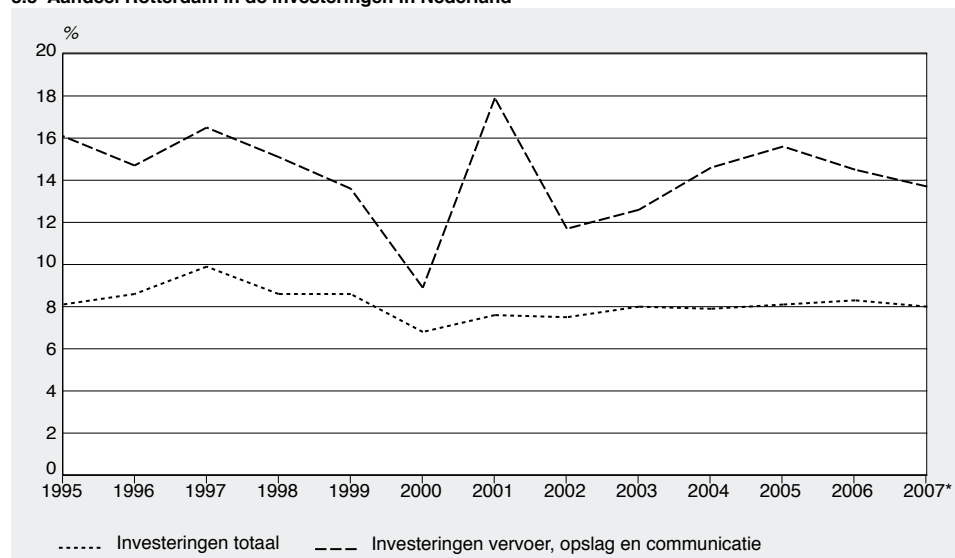

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Investerings in Rotterdam

Van de investeringen in Rotterdam gaat door de jaren heen rond de 14 procent naar de bedrijfstak 'vervoer opslag en communicatie'. Dit is veel meer dan het landelijk gemiddelde. Ook liggen de investeringen in de bedrijfstak 'vervoer over land en over water' relatief op een hoog niveau.

8.3 Aandeel Rotterdam in de investeringen in Nederland

Bron: CBS, regionale rekeningen.

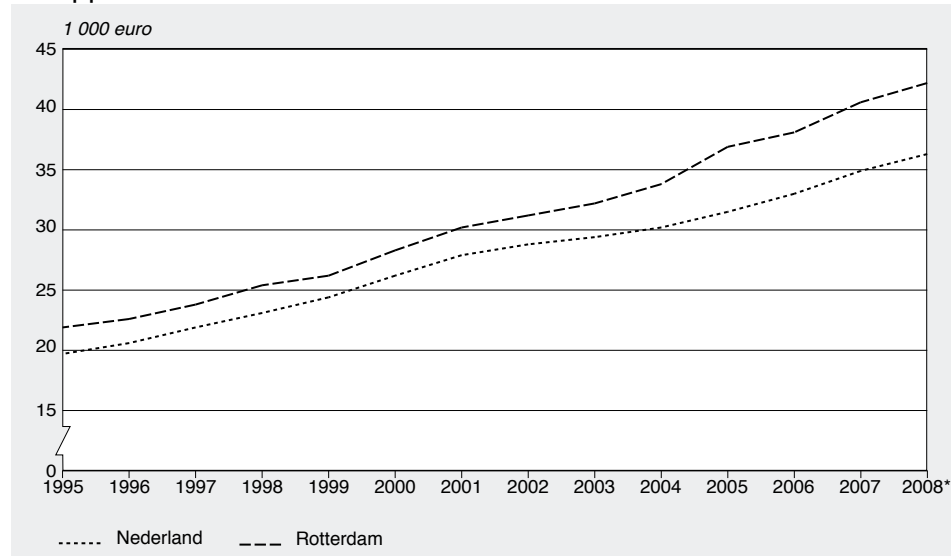
Arbeidsvolume

Rotterdam is een havenstad met een substantiële aardolie-industrie. Dat verklaart dat er in Rotterdam procentueel gezien negenmaal zoveel mensen in de aardolie-industrie werken als landelijk het geval is. Datzelfde geldt voor de bedrijfstak 'Dienstverlening ten behoeve van het vervoer' waarin onder andere havenactiviteiten zoals laden en lossen en voor de aardolie-industrie de opslagcapaciteit oververtegenwoordigd is. Hier wordt procentueel gezien ruim drie maal zoveel arbeidsvolume ingezet dan het landelijk gemiddelde laat zien. Het arbeidsvolume zelfstandigen in Rotterdam bedroeg ongeveer 10 procent van het totale arbeidsvolume. In absolute aantallen gaat het om 45 duizend arbeidsjaren. Zelfstandigen zijn in Rotterdam voornamelijk werkzaam in de zakelijke dienstverlening.

Bbp per inwoner

Het bbp per inwoner van Rotterdam ligt boven het landelijke niveau. Was er in 1995 nog een verschil van 11 procent, in 2008 is het verschil opgelopen tot 16,4 procent. Uitzonderlijk was het jaar 2005. In dat jaar was de jaar-op-jaar groei in Rotterdam 9,1 procent, terwijl dat over Nederland 4,3 procent bedroeg. Dit hangt samen met de ontwikkeling van de toegevoegde waarde in de aardolie-industrie. In 2008 was de jaar-op-jaar groei voor beide met 3,9 procent precies aan elkaar gelijk.

8.4 Bbp per inwoner Nederland en Rotterdam

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Begrippenlijst

Arbeidsvolume werkzame personen

De hoeveelheid arbeid die is ingezet in het arbeidsproces; deze wordt uitgedrukt in arbeidsjaren of gewerkte uren. Werkzame personen zijn alle personen (werknemers en zelfstandigen) die bijdragen aan de Nederlandse productie, ongeacht leeftijd, het aantal uren dat men werkt of het land waarin men woont.

Beschikbaar inkomen (secundair inkomen)

Het beschikbaar inkomen (excl. afschrijvingen) geeft aan over welk inkomen een sector kan beschikken na herverdeling van het primaire inkomen door al dan niet verplichte inkomensoverdrachten tussen de sectoren (belastingen op inkomen en vermogen, sociale premies en uitkeringen en overige inkomensoverdrachten). De registratiewijze van de verzekeringstransacties leidt ertoe dat de verandering in pensioenvoorzieningen niet zijn opgenomen in het beschikbaar inkomen van huishoudens.

Bruto binnenlands product

Het bruto binnenland product (bbp) tegen marktprijzen is het eindresultaat van de productieve activiteiten van de ingezeten productie-eenheden. Het is gelijk aan de toegevoegde waarde tegen basisprijzen van alle bedrijfsklassen aangevuld met enkele transacties die niet naar bedrijfsklassen worden verdeeld.

Bruto toegevoegde waarde

De bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen is gelijk aan het verschil tussen de productie in basisprijzen en het intermediair verbruik tegen aankooprijzen.

COROP-gebied

De naam COROP is afgeleid van de naam van een interdepartementale commissie die de betreffende regionale indeling van Nederland omstreeks 1970 heeft ontworpen. Voluit luidde de naam van deze commissie: Coördinatiecommissie Regionaal Onderzoeks-Programma. De indeling is gebaseerd op 40 COROP-gebieden. Vaak wordt ook de COROP-plusindeling gebruikt. Dit is een indeling in 52 regio's om grote gebieden gedetailleerder te kunnen analyseren.

Economische groei

De volumemutatie van het bruto binnenlands product tegen marktprijzen. Prijsontwikkelingen van de geproduceerde en verbruikte goederen en diensten in de verschillende regio's worden gelijk verondersteld.

Economische krimp

De negatieve volumemutatie van het bruto binnenlands product tegen marktprijzen. Prijsontwikkelingen van de geproduceerde en verbruikte goederen en diensten in de verschillende regio's worden gelijk verondersteld.

Gemengd inkomen

Het netto gemengd inkomen is het exploitatieoverschot (exclusief de afschrijvingen) dat resteert nadat de toegevoegde waarde tegen basisprijzen is verminderd met de beloning van werknemers en het saldo van niet-product-gebonden belastingen op productie en niet-productgebonden subsidies op productie. Bij zelfstandigen wordt dit exploitatieoverschot gemengd inkomen genoemd, omdat het ook de beloning voor de door hen geleverde arbeid bevat. Binnen de sector huishoudens bestaat het gemengd inkomen ook nog uit de geproduceerde woondiensten voor eigen gebruik van huiseigenaren.

Grote steden (G4)

In deze publicatie zijn de grote steden gedefinieerd als kerngemeente plus omliggend gebied. Amsterdam betreft COROP-gebied Groot-Amsterdam, Rotterdam betreft COROP-subgebied Rijnmond, Den Haag omvat COROP-gebied Agglomeratie 's-Gravenhage en Utrecht ten slotte omvat COROP-plusgebied stadsgewest Utrecht.

Investerings in vaste activa

Investerings in vaste activa zijn uitgaven voor geproduceerde materiële of immateriële activa die langer dan een jaar in het productieproces worden gebruikt.

Investeringsquote

Bruto kapitaalinvesterings in vaste activa in een bedrijfstak als percentage van de bruto toegevoegde waarde van de bedrijfstak. Het betreft hier niet alleen de investeringen door ondernemingen maar door alle sectoren van uitvoering (publieke en private partijen).

Primair inkomen

Het primaire inkomen is het inkomen dat de sectoren ontvangen voor hun directe deelname aan het productieproces alsmede het inkomen dat zij ontvangen in ruil voor het beschikbaar stellen van financiële middelen, grond e.d.

Randstad

In deze publicatie wordt onder de Randstad verstaan de provincies Zuid-Holland, Noord-Holland, Utrecht en Flevoland.

Recessie

De toestand waarin de economie verkeert wanneer het volume van het bruto binnenlands product (na correctie voor seizoeninvloeden) twee opeenvolgende kwartalen krimpt.

Zelfstandigen

Zelfstandigen zijn personen die een inkomen ontvangen door voor eigen rekening of risico arbeid te verrichten in het bedrijf of het beroep dat zij zelfstandig uitoefenen. Ook meewerkende gezinsleden worden tot zelfstandigen gerekend, tenzij zij een arbeidsovereenkomst zijn aangegaan.

Bedrijfsindelingen en regionale indelingen

Bijlage 1
Indeling bedrijfstakken en -klassen, gebaseerd op de SBI 1993

Nr.	Bedrijfsklassen	Bedrijfstakken	Vierdeling
1	Landbouw, bosbouw en visserij	Landbouw, bosbouw en visserij	Landbouw, bosbouw en visserij
2	Delfstoffenwinning	Delfstoffenwinning	Nijverheid
3	Voedings- en genotmiddelenindustrie	Industrie en energievoorziening	
4	Textiel- en lederindustrie		
5	Papierindustrie		
6	Uitgeverijen en drukkerijen		
7	Aardolie-industrie		
8	Chemische industrie		
9	Rubber- en kunststofindustrie		
10	Basismetaleindustrie		
11	Metaalproductenindustrie		
12	Machine-industrie		
13	Elektrotechnische industrie		
14	Transportmiddelenindustrie		
15	Overige industrie		
16	Energie- en waterleidingbedrijven		
17	Burgerlijke- en utiliteitsbouw	Bouwnijverheid	
18	Grond-, water- en wegebouw		
19	Overige bouwnijverheid		
20	Groothandel	Handel en reparatie	Commerciële dienstverlening
21	Detail-, autohandel en reparatie		
22	Horeca	Horeca	
23	Vervoer over land	Vervoer, opslag en communicatie	
24	Vervoer over water en door de lucht		
25	Dienstverlening ten behoeve van vervoer		
26	Post en telecommunicatie		
27	Banken	Financiële instellingen	
28	Verzekeringswezen en pensioenfondsen		
29	Financiële hulpactiviteiten		
30	Verhuur van en handel in onroerend goed	Verhuur en zakelijke dienstverlening	
31	Zakelijke dienstverlening		
32	Openbaar bestuur en overheidsdiensten	Openbaar bestuur en overheidsdiensten	Niet-commerciële dienstverlening
33	Gesubsidieerd onderwijs	Gesubsidieerd onderwijs	
34	Gezondheids- en welzijnszorg	Gezondheids- en welzijnszorg	
35	Milieudienstverlening	Milieu, cultuur en overige dienstverlening	
36	Cultuur, sport en recreatie		
37	Overige dienstverlening		

Bijlage 2
Indeling van COROP-gebieden naar provincie en landsdeel

Nr.	COROP-gebied	Provincie	Landsdeel
0100	Oost-Groningen	Groningen	Noord
0200	Deifzijl e.o.		
0300	Overig Groningen		
0400	Noord-Friesland	Friesland	
0500	Zuidwest-Friesland		
0600	Zuidoost-Friesland		
0700	Noord-Drenthe	Drenthe	
0800	Zuidoost-Drenthe		
0900	Zuidwest-Drenthe		
1000	Noord-Overijssel	Overijssel	Oost
1100	Zuidwest-Overijssel		
1200	Twente		
4000	Flevoland	Flevoland	
4001	Almere		
4002	Flevoland-Midden		
4003	Noordoostpolder en Urk		
1300	Veluwe	Gelderland	
1400	Achterhoek		
1500	Agglomeraties Arnhem en Nijmegen		
1600	Zuidwest-Gelderland		
1700	Utrecht	Utrecht	West
1701	Utrecht-West		
1702	Stadsgewest Amersfoort		
1703	Stadsgewest Utrecht		
1704	Zuidoost-Utrecht		
1800	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland	
1900	Alkmaar e.o.		
2000	IJmond		
2100	Agglomeratie Haarlem		
2200	Zaanstreek		
2300	Groot-Amsterdam		
2311	Amsterdam		
2321	Overig Agglomeratie Amsterdam		
2322	Edam-Volendam e.o.		
2323	Haarlemmermeer e.o.		
2400	Het Gooi en Vechtstreek		
2500	Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	Zuid-Holland	
2600	Agglomeratie 's-Gravenhage		
2601	Agglomeratie 's-Gravenhage excl. Zoetermeer		
2602	Zoetermeer		
2700	Delft en Westland		
2800	Oost-Zuid-Holland		
2900	Groot-Rijnmond		
2910	Rijnmond		
2920	Overig Groot-Rijnmond		
3000	Zuidoost-Zuid-Holland		
3001	Drechtsteden		
3002	Overig Zuidoost-Zuid-Holland		
3100	Zeeuwsch-Vlaanderen		
3200	Overig Zeeland		
3300	West-Noord-Brabant	Noord-Brabant	Zuid
3400	Midden-Noord-Brabant		
3500	Noordoost-Noord-Brabant		
3510	Stadsgewest 's-Hertogenbosch		
3520	Overig Noordoost-Noord-Brabant		
3600	Zuidoost-Noord-Brabant		
3700	Noord-Limburg	Limburg	
3800	Midden-Limburg		
3900	Zuid-Limburg		

Technische toelichting

Inleiding

Regionale rekeningen geven een kwantitatieve beschrijving van het economisch proces van regio's binnen een land en sluiten aan op de nationale rekeningen. De nadruk in de regionale rekeningen ligt op de productie en inkomensvorming. Theoretisch kunnen de nationale rekeningen beschouwd worden als de sommatie van de regionale rekeningen. De productie in een land wordt immers voortgebracht door bedrijven en instellingen in de verschillende regio's, de zogenoemde 'ingezeten eenheden'. In de Nederlandse praktijk worden echter eerst de nationale rekeningen samengesteld en worden vervolgens de regionale cijfers hiervan afgeleid.

Bij het samenstellen van de regionale rekeningen worden dezelfde concepten en definities gehanteerd als bij de nationale rekeningen. Voor beide wordt aangesloten op de internationale richtlijnen van het System of National Accounts 1993 (SNA 1993) en het Europees systeem van nationale en regionale rekeningen 1995 (ESR 1995). Hierdoor zijn de uitkomsten van de regionale rekeningen zowel binnen Nederland als internationaal vergelijkbaar. Eén van belangrijkste gebruikers van deze cijfers is de Europese Unie ten behoeve van het regionaal beleid. Het regionale bruto binnenlands product (bbp) per inwoner is één van de criteria voor het toekennen van uitkeringen in het kader van de Europese structuurfondsen.

Regio's

Het Nederlandse deel van het continentaal plat in de Noordzee en de Nederlandse ambassades in het buitenland vallen onder het economisch gebied van Nederland. De activiteiten in deze gebieden maken deel uit van de Nederlandse economie maar zij worden niet aan de provincies toegekend. Voor dit doel is de zogenoemde Extra-regio gecreëerd. De som van de provinciecijfers stemt hierdoor niet overeen met het nationale rekeningencijfer. In de tabellen met provinciecijfers in deze publicatie is de Extra-regio weggelaten. In de regionale rekeningen wordt de actuele regionale indeling gehanteerd. Bij grenswijzigingen door bijvoorbeeld gemeentelijke herindelingen ontstaan, meestal beperkte, breuken. Bij grotere breuken worden volgtijdelijk vergelijkbare reeksen samengesteld.

Methoden

Er zijn grofweg twee methoden om regionale rekeningen samen te stellen: bottom-up en top-down. Bij de bottom-up methode worden gegevens over in de regio gevestigde eenheden opgeteld tot een regionaal cijfer. De som van alle regionale cijfers moet overeenkomen met het nationale cijfer. Bij de top-down methode wordt het nationale aggregaat verdeeld met een verdeelsleutel. Meestal wordt hiervoor informatie over de inzet van arbeid gebruikt. Voor de Nederlandse regionale rekeningen wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de bottom-up methode waarbij gegevens van individuele eenheden uit de productiestatistieken centraal staan. Wanneer een eenheid vestigingen in verschillende regio's omvat dan wordt de informatie van deze eenheid toegeedeeld aan de betreffende regio's, meestal op basis van de aantallen banen van werknemers.

Voor een deel van de economie zijn geen goede gegevens van de individuele eenheden beschikbaar. Hiervoor wordt dus teruggegrepen op de top-down methode. Omdat de regionale inzet van arbeid bij deze methode cruciaal is, dienen afgeleide cijfers over regionale arbeidsproductiviteit (bruto toegevoegde waarde per arbeidsjaar) met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden.

Kerncijfers Regionale rekeningen

In de regionale rekeningen worden de volumemutaties anders berekend dan in de nationale rekeningen. In de regionale rekeningen worden de berekeningen uitgevoerd op bedrijfsklasseniveau en niet zoals in de nationale rekeningen op het niveau van goederen en diensten. Verder worden in de regionale rekeningen de gegevens eerst in lopende prijzen samengesteld terwijl dit in de nationale rekeningen simultaan in lopende prijzen en in prijzen van het voorafgaande jaar gebeurt. Nadat in de regionale rekeningen de cijfers in lopende prijzen zijn bepaald worden deze gedeefleerd om te komen tot de volumemutaties. Er zijn bij het CBS geen gegevens over regionale prijsontwikkelingen per bedrijfstak beschikbaar. Daarom worden de regionale uitkomsten van de productie en het

intermediair verbruik, en dus van de toegevoegde waarde, per bedrijfsklasse gedefleerd met nationale deflatoren. Overigens wordt voor de landbouw en de aardolie- en aardgaswinning wel gebruikgemaakt van regionale verdelingen van de geproduceerde goederen.

Voor het meest recente jaar zijn geen ramingen van het regionale bbp in lopende prijzen beschikbaar. De economische groei naar regio wordt voor dat jaar gebaseerd op de productiestructuur van het voorgaande jaar en de nationale ontwikkelingen per bedrijfsklasse. Voor enkele bedrijfsklassen (landbouw, aardolie- en aardgaswinning, verhuur van en handel in onroerend goed) worden wel regionale gegevens ingezet. Verder worden voor enkele (verzorgende) bedrijfsklassen cijfers over de bevolkingsgroei meegenomen. Alle voorlopige cijfers kunnen onderhevig zijn aan bijstellingen, maar door de gehanteerde methode geldt dit in hoge mate voor de economische groeicijfers naar regio van het meest recente jaar.

Het bbp is de som van de toegevoegde waarde tegen basisprijzen per bedrijfstak en het saldo van de productgebonden belastingen en subsidies. Deze laatste post is niet volledig toe te wijzen aan de verschillende bedrijfstakken. Basis voor het regionaliseren zijn juist de cijfers over de toegevoegde waarde per bedrijfsklasse. Conform internationale afspraken worden de productgebonden belastingen en subsidies verdeeld over de regio's overeenkomstig de totale toegevoegde waarde tegen basisprijzen om tot het bbp tegen marktprijzen per regio te komen.

Revisiestrategie

De regionale rekeningen sluiten aan op de nationale rekeningen, niet alleen qua concepten en definities, maar ook wat betreft de revisiestrategie. Eens in de 5 à 10 jaar worden bij een revisie de niveaus opnieuw bepaald en tussen revisies worden de jaar-op-jaar veranderingen zo juist mogelijk weergegeven. Conceptuele wijzigingen, nieuwe of gewijzigde bronnen en eventuele correcties worden pas bij de periodieke revisies doorgevoerd. Om de vergelijkbaarheid in de tijd te behouden worden dan ook de cijfers over eerdere jaren aangepast.

Tabellen

Tabel 1
Regionale economische groei

	1996	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*	2009*
<i>% volumemutaties</i>										
Totaal Nederland	3,4	1,9	0,1	0,3	2,2	2,0	3,4	3,9	1,9	-3,9
Groningen	6,8	4,0	2,7	1,2	2,7	-2,0	1,0	-1,8	10,4	-4,7
Friesland	1,3	1,8	-1,6	0,8	0,3	2,2	2,0	5,0	2,3	-3,1
Drenthe	1,4	1,6	0,3	-0,8	0,1	2,8	0,3	5,6	0,3	-3,7
Overijssel	2,8	1,8	-0,6	0,8	1,3	2,2	3,0	4,4	1,9	-4,4
Flevoland	3,5	5,9	1,5	6,2	4,0	4,0	7,5	5,1	2,4	-3,8
Gelderland	2,9	1,8	-0,8	0,5	1,1	1,9	5,3	3,7	1,0	-3,9
Utrecht	4,6	3,6	-1,2	-1,4	1,8	2,2	3,9	4,6	2,1	-3,2
Noord-Holland	3,8	0,7	2,4	1,5	3,0	2,8	3,3	4,0	2,9	-3,7
Zuid-Holland	2,7	1,9	-0,7	0,2	1,8	2,8	3,4	4,4	1,3	-3,2
Zeeland	2,4	1,9	3,8	1,4	1,4	2,0	2,1	6,3	2,2	-2,7
Noord-Brabant	4,3	1,4	-1,1	0,2	2,7	3,1	3,9	3,3	1,1	-5,2
Limburg	2,5	2,0	1,1	-0,9	2,9	0,2	2,5	4,0	-0,4	-4,4
Exclusief delfstoffenwinning										
Groningen	3,4	0,9	0,9	-0,6	-0,1	2,4	1,5	2,4	3,1	-2,8
Friesland	2,0	1,8	-0,6	1,5	0,7	3,4	2,5	4,5	2,7	-3,2
Drenthe	2,9	2,2	1,0	-0,4	0,8	2,4	2,5	5,2	0,9	-3,6

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Tabel 2
Bruto binnenlands product per inwoner

	1995	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
<i>1 000 euro</i>									
Totaal Nederland	19,7	27,9	28,8	29,4	30,2	31,5	33,0	34,9	36,3
Groningen	24,1	32,4	33,0	34,6	35,3	38,3	43,2	42,9	53,0
Friesland	16,5	23,0	23,1	23,8	23,9	25,2	26,3	28,0	29,3
Drenthe	17,0	22,3	22,8	23,1	23,2	24,5	25,3	27,1	27,6
Overijssel	17,2	24,2	24,8	25,4	25,9	26,8	28,0	29,8	31,0
Flevoland	14,8	20,2	20,7	21,7	22,1	22,9	25,2	26,9	27,4
Gelderland	16,9	23,7	24,3	24,8	25,2	26,0	27,7	29,4	30,1
Utrecht	23,3	35,1	35,5	35,6	36,3	37,5	38,8	40,9	42,0
Noord-Holland	22,5	31,4	33,6	34,3	35,3	36,6	37,8	39,5	40,7
Zuid-Holland	19,9	28,3	29,1	29,8	30,6	32,2	33,6	35,8	36,8
Zeeland	19,0	23,7	25,7	26,7	27,2	27,8	28,9	31,9	32,9
Noord-Brabant	19,5	28,0	28,6	29,1	30,0	31,3	32,9	34,6	35,6
Limburg	17,3	24,7	25,8	26,2	27,1	27,7	29,1	31,2	31,5
Exclusief delfstoffenwinning									
Groningen	17,5	24,1	25,2	25,5	25,6	26,6	27,7	29,2	30,4
Friesland	15,6	21,4	21,9	22,7	22,9	24,2	25,1	26,7	27,6
Drenthe	15,4	20,7	21,5	21,8	22,1	23,0	24,1	25,7	26,0

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Tabel 3
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)¹⁾

	1995	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
<i>mld euro</i>									
Totaal Nederland	275,7	397,6	414,4	425,3	436,9	456,2	479,0	507,6	529,3
Groningen	12,1	16,3	16,8	17,7	18,1	19,5	22,0	21,9	27,0
Friesland	9,1	12,9	13,1	13,6	13,7	14,4	15,0	16,0	16,8
Drenthe	7,0	9,4	9,7	9,9	9,9	10,5	10,9	11,7	12,0
Overijssel	16,4	23,4	24,2	24,9	25,5	26,4	27,7	29,6	30,9
Flevoland	3,6	6,0	6,4	6,9	7,1	7,5	8,3	9,0	9,3
Gelderland	28,5	40,8	42,3	43,4	44,2	45,7	48,6	51,6	53,1
Utrecht	22,4	35,0	36,3	36,8	37,7	39,2	40,7	43,4	44,9
Noord-Holland	50,0	70,9	76,9	78,8	81,5	84,7	87,4	91,9	95,4
Zuid-Holland	59,9	86,1	88,9	91,5	94,0	99,1	102,9	109,9	113,3
Zeeland	6,3	7,9	8,6	9,0	9,2	9,4	9,8	10,8	11,1
Noord-Brabant	40,2	59,2	61,1	62,4	64,3	67,2	70,6	74,5	76,7
Limburg	17,7	25,0	26,2	26,6	27,5	27,9	29,1	31,2	31,4
Exclusief delfstoffenwinning									
Groningen	8,8	12,2	12,8	13,0	13,1	13,6	14,1	14,8	15,5
Friesland	8,6	12,0	12,4	13,0	13,1	13,8	14,3	15,2	15,8
Drenthe	6,4	8,8	9,2	9,4	9,5	9,9	10,4	11,1	11,3

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

Tabel 4
Arbeidsvolume werknemers ¹⁾

	1995	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
<i>1 000 arbeidsjaren</i>								
Totaal Nederland	5 000,6	5 850,4	5 776,3	5 699,4	5 682,5	5 772,6	5 905,3	5 991,6
Groningen	171,1	186,1	186,3	183,2	182,6	181,5	182,5	187,7
Friesland	165,4	191,6	191,5	190,1	191,0	190,2	195,1	196,6
Drenthe	125,9	145,8	142,2	140,7	140,3	140,6	142,9	142,6
Overijssel	331,5	377,2	374,5	368,8	370,2	374,3	384,8	389,9
Flevoland	66,2	90,3	91,9	92,9	94,1	97,7	102,7	105,0
Gelderland	573,6	663,1	660,1	649,6	651,2	662,7	681,2	688,4
Utrecht	408,8	500,1	485,5	474,9	475,1	487,8	501,7	512,7
Noord-Holland	890,8	1 046,8	1 032,9	1 022,1	1 015,6	1 037,0	1 054,9	1 073,2
Zuid-Holland	1 075,9	1 263,7	1 244,3	1 224,4	1 221,6	1 240,6	1 265,6	1 281,3
Zeeland	103,7	117,8	116,3	114,1	112,6	110,5	113,4	115,5
Noord-Brabant	743,0	883,9	871,7	863,5	860,5	882,2	902,9	920,0
Limburg	338,5	378,6	373,9	369,6	362,3	362	372,0	373,3

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

Tabel 5
Arbeidsvolume werkzame personen ¹⁾

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
<i>1 000 arbeidsjaren</i>							
Totaal Nederland	6 619,5	6 547,2	6 480,1	6 478,0	6 582,8	6 728,3	6 810,6
Groningen	211,2	211,6	208,7	208,8	208,0	208,9	213,8
Friesland	227,9	228,0	227,0	228,5	228,0	232,2	233,3
Drenthe	170,3	166,9	165,6	165,6	166,3	168,9	168,2
Overijssel	430,9	428,1	423,0	425,0	429,7	440,4	444,3
Flevoland	106,2	107,9	109,2	111,2	115,0	120,8	123,2
Gelderland	759,7	757,2	747,6	751,0	764,1	783,9	790,3
Utrecht	552,2	538,2	528,7	530,7	544,7	560,5	572,1
Noord-Holland	1 178,0	1 164,3	1 157,1	1 154,1	1 178,7	1 199,7	1 218
Zuid-Holland	1 407,5	1 388,0	1 368,9	1 368,7	1 391,0	1 419,3	1 435,1
Zeeland	139,2	137,6	135,6	134,3	132,5	135,5	137,2
Noord-Brabant	1 001,8	989,8	983,3	982,2	1 006,1	1 028,8	1 046,1
Limburg	429,4	424,3	420,0	412,8	413,2	423,9	423,6

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

Tabel 6
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen), 2008* ¹⁾

	Landbouw	Nijverheid	Commerciële dienstverlening	Niet-commerciële dienstverlening	Alle economische activiteiten
<i>mld euro</i>					
Totaal Nederland	9,6	135,4	259,4	125,0	529,3
Groningen	0,3	15,5	6,5	4,7	27,0
Friesland	0,8	4,5	6,9	4,5	16,8
Drenthe	0,4	3,6	4,6	3,3	12,0
Overijssel	0,6	9,2	13,2	7,9	30,9
Flevoland	0,4	1,5	5,3	2,0	9,3
Gelderland	1,0	12,1	25,0	15,0	53,1
Utrecht	0,3	6,8	26,7	11,1	44,9
Noord-Holland	1,1	14,4	58,9	20,9	95,4
Zuid-Holland	2,6	24,7	58,0	27,9	113,3
Zeeland	0,3	4,2	4,0	2,6	11,1
Noord-Brabant	1,0	22,8	36,2	16,8	76,7
Limburg	0,6	9,0	14,1	7,7	31,4
Exclusief delfstoffenwinning					
Groningen	0,3	3,9	6,5	4,7	15,5
Friesland	0,8	3,6	6,9	4,5	15,8
Drenthe	0,4	3,0	4,6	3,3	11,3

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

Tabel 7
Primair Inkomen per inwoner

	1995	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*
	<i>euro</i>							
Totaal Nederland	13 572	18 479	18 944	19 058	19 349	19 861	20 583	21 883
Groningen	11 727	15 415	16 123	16 563	16 096	16 233	16 853	17 766
Friesland	11 786	15 890	16 101	16 090	17 102	17 205	17 862	18 877
Drenthe	12 331	16 239	16 633	16 909	16 875	17 587	17 962	19 245
Overijssel	12 020	16 222	16 641	16 862	17 148	17 707	18 012	19 006
Flevoland	13 600	18 278	18 693	19 554	19 039	19 070	19 700	20 621
Gelderland	13 263	17 776	18 083	18 396	18 953	19 439	20 162	21 483
Utrecht	15 350	21 791	22 604	22 034	22 007	23 102	23 840	25 220
Noord-Holland	14 604	20 366	21 151	20 902	21 107	21 859	22 678	24 394
Zuid-Holland	14 097	19 133	19 687	19 928	20 274	20 617	21 443	22 755
Zeeland	12 878	16 499	16 956	17 407	18 427	18 610	19 285	20 171
Noord-Brabant	13 523	18 400	18 623	18 749	19 435	19 820	20 671	21 954
Limburg	12 440	16 827	16 816	17 078	16 819	17 053	17 582	18 669

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Tabel 8
Beschikbaar inkomen per inwoner ¹⁾

	1995	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*
	<i>euro</i>							
Totaal Nederland	10 255	14 110	14 337	14 231	14 442	14 683	15 049	15 912
Groningen	9 627	12 438	12 923	13 196	12 597	12 776	13 178	14 016
Friesland	9 557	12 910	12 928	12 903	13 605	13 519	13 755	14 663
Drenthe	9 785	13 121	13 270	13 441	13 415	13 946	13 878	14 746
Overijssel	9 348	12 756	12 971	13 112	13 274	13 637	13 526	14 229
Flevoland	10 095	13 146	13 150	13 554	13 133	13 062	13 956	14 443
Gelderland	10 078	13 688	13 699	13 802	14 192	14 564	14 846	15 704
Utrecht	10 999	15 786	16 265	15 525	15 588	16 044	16 609	17 383
Noord-Holland	10 935	15 170	15 714	15 161	15 320	15 578	15 903	16 854
Zuid-Holland	10 425	14 394	14 675	14 550	14 661	14 775	15 468	16 393
Zeeland	9 974	13 091	13 383	13 617	14 517	14 637	14 872	15 339
Noord-Brabant	10 111	13 909	14 068	14 042	14 481	14 633	14 807	15 716
Limburg	9 859	14 043	13 715	13 937	14 330	14 488	14 871	15 729

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

Tabel 9
Totale investeringen in vaste activa¹⁾

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*
	<i>mln euro</i>								
Totaal Nederland	64 210	92 742	96 197	94 507	94 759	94 336	99 170	108 568	115 988
Groningen	2 378	2 808	2 912	2 914	3 085	3 048	3 473	4 470	3 871
Friesland	2 012	3 290	3 318	3 235	3 327	3 209	3 263	3 444	4 069
Drenthe	1 893	2 240	2 353	2 521	2 705	2 329	2 578	2 877	2 899
Overijssel	3 740	5 027	5 268	5 340	4 970	5 680	6 112	6 762	6 855
Flevoland	1 571	3 229	3 113	3 051	3 631	2 881	3 823	3 953	4 245
Gelderland	6 784	9 230	9 383	10 043	9 947	10 296	10 120	10 482	12 090
Utrecht	5 006	7 478	8 016	8 173	7 770	8 450	9 149	9 518	10 203
Noord-Holland	11 287	16 688	16 522	15 797	16 463	16 542	16 622	18 074	18 770
Zuid-Holland	13 874	20 006	22 029	19 998	20 408	20 689	21 673	23 462	25 708
Zeeland	1 371	2 061	1 999	2 254	2 516	2 158	2 102	2 305	2 648
Noord-Brabant	9 199	14 462	14 442	14 425	13 622	13 105	13 792	15 356	16 687
Limburg	4 601	5 366	5 546	5 347	4 900	4 812	5 412	6 219	6 672

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

Meer informatie op www.cbs.nl

Publicaties

De regionale economie 2008

Een beeld van de regionale economie 1995–2005

Regionale investeringen in vaste activa 1995–2006

Nationale Rekeningen 2009

De Nederlandse economie 2009

Het dossier Nederland regionaal, te vinden op www.cbs.nl (thema's/dossiers/Nederland regionaal), bevat naast informatie over de regionale rekeningen een schat aan informatie over overige regionale gegevens, gerangschikt op thema. In het dossier Nederland regionaal zijn in pdf-formaat de publicaties van de regionale rekeningen opgenomen. De meest recente zijn 'de regionale economie 2008', 'regionale investeringen in vaste activa 1995–2006' en 'een beeld van de regionale economie 1995–2005'. Alle tabellen van de regionale rekeningen staan in de elektronische database Statline (Thema's/macro-economie/Nationale rekeningen regionaal).